ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी
स्वस्ति श्रीराज्याभिषेक शके ३५०

सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

DIRECTORATE
MAHARASHTRA
TOURISM

पर्यटन : आज आणि उद्यासाठी!

महाराष्ट्र पर्यटन धोरण - 2024

पर्यटन विभाग, महाराष्ट्र शासन

प्रतापगड किल्ला

<u>**पर्यटन धोरण २०२४**</u>

महाराष्ट्र शासन,
पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य विभाग,
शासन निर्णय क्र.टिडीएस-२०२२/०९/प्र.क्र.५४२/पर्यटन-४
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरू चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.
दिनांक : १८ जुलै, २०२४.

वाचा :

१. गृह (पर्यटन) विभाग शासन निर्णय क्र. MTC-१०९१/C.R.४०९/पर्यटन, दिनांक ३० नोव्हेंबर १९९३.
२. गृह (पर्यटन) विभाग शासन निर्णय क्र. MTC-१०९७/C.R.८५२/पर्यटन, दिनांक २६ नोव्हेंबर १९९७.
३. गृह (पर्यटन) विभाग शासन निर्णय क्र. MTC-०३९९/C.R.२०१/पर्यटन, दिनांक ७ एप्रिल १९९९.
४. गृह (पर्यटन) विभाग शासन निर्णय क्र. MTC-०३९९/C.R.१४२/पर्यटन, दिनांक ८ जुलै १९९९.
५. गृह (पर्यटन) विभाग शासन निर्णय क्र. MTC-२०००/C.R.२४२/पर्यटन, दिनांक ३१ जुलै २०००.
६. गृह (पर्यटन) विभाग शासन निर्णय क्र. MTC-२००१/C.R.२३/पर्यटन, दिनांक १६ सप्टेंबर २००२.
७. पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य विभाग शासन निर्णय क्र.एमटीसी-२००५/२/सी.आर.१७२/पर्यटन,दि. १६ डिसेंबर २००६.
८. पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य विभाग, शासननिर्णयक्र.TDS-२०१५/११/C.R.१०२१/पर्यटन, दि.०४ मे २०१६.
९. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र.मऔधो-२०१९/प्र.क्र.०६/उद्योग-२, दि. ०७ मार्च, २०१९.
१०. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र.PSI-२०१९/C.R.४/ Industries -८, Dated. १६.०९.२०१९.
११. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र.आयटीपी-२०२१/प्र.क्र.१७०/उद्योग-२, दि. २७ जून, २०२३.
१२. राज्य मंत्रिमंडळाच्या दि. ०५.०७.२०२४ रोजीच्या बैठकीचे इतिवृत्त.

१. प्रस्तावना-

मागील काही वर्षातील पर्यटन उद्योगात झालेला स्थिर विकास, अन्य देशांच्या आणि राज्याच्या सामाजिक-आर्थिक प्रगतीसाठी एक आधारभूत महत्त्वपूर्ण घटक झालेला आहे. पर्यटन क्षेत्र मागील कालावधीपेक्षा अधिक वैविध्यपूर्ण सेवा प्रदान करत आहे आणि या सेवांचा उद्योगात व्यावसायिक दृष्टीकानातून समावेश करण्यासाठीपर्यटन धोरणाची आखणी करण्यात आलेली आहे.

महाराष्ट्र हे जागतिक स्तरावरील भौगोलिक, आर्थिक, दळणवळण अशा वैविध्यपूर्ण साधनांनी उपलब्ध असलेला प्रदेश असून अशा सर्व ठिकाणांची आर्थिक उलाढाल करण्याची क्षमता विचारात घेऊन अशा प्रमुख पर्यटन केंद्राचा विकास करण्याचा धोरणाचे नियोजन आहे.

सदर धोरणाची आखणी करताना पर्यटन क्षेत्रातील भागधारकांच्या सूचना तसेच पर्यटन मंत्रालय, भारत शासनाच्या निर्देशान्वये पर्यटन धोरणांमध्ये २३ प्रमुख वित्तीय आणि १३ बिगर वित्तीय मापदंडांचा समावेश करण्यात आला आहे.

अ.क्र.	तपशील
अ	**वित्तीय**
१	नोंदणी आणि मुद्रांक शुल्क
२	वीज आणि वीज सबसिडी
३	भांडवली गुंतवणूक अनुदान
४	SGST प्रतिपूर्ती
५	व्याज अनुदान
६	व्यवहार्यता अंतर निधी
७	व्यवहार्यता अहवाल तयार करणे
८	बीजभांडवल
९	पर्यटनावरील कस्टम ड्युटी माफ
१०	प्रशिक्षण आणि कौशल्य संबंधित प्रोत्साहन
११	रोजगार निर्मिती
१२	विकास भांडवल समर्थन
१३	अनुसूचित जाती आणि जमाती घटकासाठी विशेष प्रोत्साहन पॅकेज
१४	शाश्वत घटकांना प्रोत्साहन (Green Incentives)
१५	मानांकन / गुणवत्ता अपग्रेड/ (Research & Development)
१६	विशेष निर्धारित (Thrust) क्षेत्र प्रोत्साहन
१७	हेरिटेज हॉटेल्सना प्रोत्साहन
१८	होमस्टेसाठी सवलत
१९	ग्रामीण, जंगल, वन्यजीवांना प्रोत्साहन
२०	MICE ला प्रोत्साहन (Meeting's, Incentives, Conferences and Exhibitions)
२१	मनोरंजन उद्यानांना प्रोत्साहन
२२	चित्रिकरणाला अर्थ सहाय्य
२३	आर्थिक उलाढालीशीनिगडीत प्रोत्साहने

अ.क्र.	तपशील
ब	**बिगर वित्तीय**
१	प्रकल्प श्रेणी व्याख्या
२	उद्योग स्थिती (पर्यटन क्षेत्र)
३	एक खिडकी प्रणाली
४	राष्ट्रीय एक खिडकी प्रणालीशी सांगड
५	राज्य गुंतवणूक प्रोत्साहन मंडळ
६	भू-बँक
७	ई-निविदा प्रक्रिया
८	जमीन रूपांतरण परवानगी
९	गतिशक्ती राष्ट्रीय मास्टर प्लॅनशी प्रकल्प जोडणे
१०	अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक व गुणोत्तर
११	पीपीपी प्रकल्पांची उपलब्धता
१२	उद्योजकता पुरस्कार
१३	पर्यटनाशी संबंधित कार्यक्रम आणि ट्रॅव्हल मार्ट्समध्ये सहभाग

वरील निकषांच्या आधारे पर्यटन मंत्रालय, भारत शासनाच्या विश्लेषणानुसार, महाराष्ट्र हे 'उदयोन्मुख पर्यटन' राज्य असून ते ३६ पैकी १९ निकष पूर्ण करत आहे.

Leading States	States meeting 25-36 parameters	*Arunachal Pradesh, Himachal Pradesh, Karnataka, Meghalaya, Odisha, Tamil Nadu, Uttarakhand, Uttar Pradesh, West Bengal, Rajasthan*
Emerging States	States meeting 13-24 parameters	*Andhra Pradesh, Chattisgarh, Goa, Gujarat, Haryana, Jammu & Kashmir, Kerala, Madhya Pradesh,* ***Maharashtra****, Manipur, Punjab, Tripura*
Aspiring States	States meeting 1-12 parameters	Lakshadweep, Mizoram

राज्यातील पर्यटनाला आणखी चालना देण्यासाठी आणि **'महाराष्ट्राला आघाडीचे राज्य'** म्हणून प्रोत्साहन देण्यासाठी पुढीलप्रमाणे अतिरिक्त वित्तीय आणि बिगर वित्तीय प्रोत्साहनांसह धोरण तयार करण्यात आले आहे.

- **वित्तीय प्रोत्साहन** -

१. भांडवली गुंतवणूक प्रोत्साहन

२. व्याज अनुदान

३. व्यवहार्यता अंतर निधी

४. बीजभांडवल

५. शाश्वत घटकांना प्रोत्साहन (Green Incentives)

६. मानांकन, गुणवत्ता अपग्रेड (R&D)

७. आर्थिक उलाढालीशी निगडीतप्रोत्साहने

८. विशेष निर्धारित (Thrust) क्षेत्र प्रोत्साहन

९. रोजगार निर्मिती

१०. भांडवली गुंतवणूक अनुदान

११.राज्यातील अनुसुचित जाती / जमाती / दिव्यांग / महिला इ. सामाजिक घटकांसाठी विशेष प्रोत्साहन

- **बिगर वित्तीय प्रोत्साहने** -

१२. उद्योग स्थिती

१३. उद्योजकता पुरस्कार

१४. राष्ट्रीय सिंगल विंडो सिस्टम इंटिग्रेशन

१५.गतिशक्ती राष्ट्रीय मास्टर प्लानशी प्रकल्प जोडणे

अशा प्रकारे, जागतिक तसेच स्थानिक घडामोडींच्या दृष्टीकोनातून राज्य शासनाला पर्यटन क्षेत्राचे महत्त्व आणि त्यातून निर्माण होणाऱ्या संधीची जाणीव असून त्याकरीता पर्यटन क्षेत्राला प्राधान्य क्षेत्र म्हणून ओळखले आहे. त्याकरीता मागील पर्यटन धोरणाचा आढावा घेऊन त्यामधील अडचणी, त्रृटी इत्यादीबाबत पर्यटन क्षेत्रातील भागधारकांसोबत विचारविनिमय करून सुधारित पर्यटन धोरण तयार करण्याचा शासनाचा मानस होता.

१. राज्यातील प्रमुख ठिकाणाच्या पर्यटन स्थळावरील पायाभूत सुविधांच्या विकासाची गरज ओळखून, ती स्थळे विकसित करण्यासाठी पुरेशावित्तीय संसाधनांचे वाटप केलेले आहे. परिणामी,राज्यातील पर्यटन स्थळांना भेटी देण्याचा पर्यटकांचा कल असून देशातील सर्वाधिक भेट दिलेल्या क्रमवारीत राज्याचा पाचवा क्रम लागतो. राज्यात १५ कोटी ५० लक्ष एवढ्या पर्यटकांनी भेट दिली आहे.

२. पर्यटन क्षेत्रातील आर्थिक (गुंतवणुकीचे) माध्यम व तद्नुषंगिक अवलंबून असणाऱ्या अन्य घटकांचा विचार करून राज्याच्या नियोजन विभागाने राज्याच्या आर्थिक विकासाकरीता १ ट्रिलियन अमेरिकी डॉलर्सचे लक्ष निर्धारित केलेले आहे. यामध्ये विशेषतः गुंतवणूक आकर्षित करून, प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देऊन पर्यटन क्षेत्रातील घटकांचे महत्त्वपूर्ण योगदान अधोरेखित केलेले आहे.

३. गेल्या काही वर्षांत पर्यटकांची प्राधान्ये आणि मागणी, तांत्रिक अडथळे, पर्यटन पुरवठा साखळीचा विस्तार, वाढत्या स्पर्धात्मक किंमती, महामारीमुळे लागू केलेले टाळेबंदी इत्यादींमुळे पर्यटन क्षेत्रात

अभूतपूर्व बदल होऊन पर्यटनाचा विकास झाला आहे.यामुळे शासन आणि उद्योगांना त्यांची उद्दिष्टे, धोरण/परिचालन वातावरणाचा आढावा घेणे, आवश्यक सुधारणा हाती घेणे आणि एकमेकांशी अधिक कार्यक्षमतेने सहकार्य करणे क्रमप्राप्त झाले आहे.

४. खासगी क्षेत्रातील गुंतवणुकीसाठी अनुकूल वातावरण निर्माण करण्याची गरज आहे, ज्यामध्ये प्राधान्य डिजिटल मंचांसाठी फास्ट-ट्रॅक क्लिअरन्स प्रणालीचे संस्थात्मकरण करणे समाविष्ट आहे.

५. पर्यटन प्रकल्पांवरील भांडवली खर्चाशी संबंधित आर्थिक प्रोत्साहन आणि इतर बिगर वित्तीय प्रोत्साहन प्रदान करणे, जसे की

५.१. शासनाच्या विविध योजनेद्वारे देण्यात येणाऱ्या सवलती, शुल्क आणि कराची परतफेड विकासकापर्यंत विहित कालावधीपर्यंत उपलब्ध करून देण्याची आवश्यकता.

५.२. राज्यातील विविध क्षेत्रातील कामकाजाचा जलद गतीने निपटारा करण्यासाठी समन्वय राखून निर्णय घेणे.

५.३. पर्यटन मूल्य साखळीमध्ये विशेषत: पर्यटन अनुभवांसाठी कुशल मनुष्यबळाची आवश्यकता.

६. पर्यटन क्षेत्राच्या विकासात खाजगी क्षेत्राचा सहभाग वाढवण्यासाठी, गुंतवणूक आणि संसाधनांच्या बाबतीत खाजगी सहभाग आकर्षित करण्यावर आणि राज्याला स्पर्धात्मक लाभ मिळवून देण्यावर विशेष लक्ष केंद्रित करणाऱ्या धोरणात्मक चौकटीद्वारे अधिक उत्साहवर्धक वातावरण विकसित करण्याचा राज्याचा मानस आहे.

वरील उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र राज्यासाठी पर्यटन धोरण २०२४ ची आखणी करण्यात आली आहे. सदरचे **धोरण खालीलप्रमाणे आहे** :

- **शासन निर्णय :-**

२. पर्यटन धोरणाची ध्येय आणि उद्दिष्टे-

राज्यातील पर्यटन क्षेत्राचा विकास करण्यासाठी राज्य शासनाने पुढील दृष्टीकोन, ध्येय आणि उद्दिष्ट निश्चित केले आहे.

Vision	Mission	Aim
• Develop Maharashtra as a popular and sustainable tourist destination wherein the state will offer vast experiences on global, regional, and local best practices and standards.	• Promote the state as preferred tourist destination. • Development of tourism infrastructure. • Facilitate investments in the tourism sector.	• To create an encouraging & conducive environment for private Investment in tourism sector of the State.

- **दृष्टीकोन :**
  - महाराष्ट्राला एक लोकप्रिय आणि शाश्वत पर्यटन स्थळ म्हणून विकसित करायचे, जिथे राज्य जागतिक, प्रादेशिक आणि स्थानिक पातळीवर सर्वोत्तम कार्य संस्कृतीच्या पद्धती आणि मानकांचा व्यापक अनुभव देईल
- **उद्दीष्टे :**
  - ✓ महाराष्ट्राला प्रथम पसंतीचे पर्यटन स्थळ म्हणून उन्नत / प्रोत्साहन देणे.
  - ✓ पर्यटनांच्या / स्थळांच्या पायाभूत सुविधांचा विकासीत करणे.
  - ✓ पर्यटन क्षेत्रात गुंतवणूक सुलभ करणे.
- **ध्येय :**

  महाराष्ट्रातील पर्यटन क्षेत्रात खाजगी गुंतवणुकीसाठी उत्साहवर्धक आणि अनुकूल वातावरण निर्माण करणे.

२.१. उदिष्टे -

अ. पर्यटन क्षेत्रात आगामी १० वर्षाच्या कालावधीसाठी अंदाजे रू.१.०० लक्ष कोटी नवीन खाजगी गुंतवणूक आकर्षित करणे.

ब. खाजगी क्षेत्राद्वारे तांत्रिक ज्ञान, व्यवस्थापकीय आणि संघटनात्मक कौशल्यांच्या आधारे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सुमारे १८ लक्ष व्यक्ती इतका रोजगार निर्माण करणे.

क. राज्यातील पर्यटन स्थळांचापायाभूत सुविधांद्वारे विकास करून, टूर ऑपरेटर, MICE. ऑपरेटर आणि डेस्टिनेशन वेडिंग ऑपरेटर यासारख्या सहाय्यभूत घटकांना अपेक्षित किफायतशिर प्रोत्साहने देऊन पर्यटकांची संख्या दुप्पटीने वाढविणे.

ड. खासगी क्षेत्राच्या सहभागाद्वारे जागतिक दर्जाच्या पायाभूत सुविधा आणि दर्जेदार सेवा उपलब्ध करून देऊन आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांना आकर्षित करणे,

इ. पर्यटकांना राज्यातील पर्यटन स्थळांवर अधिकाअधिक वास्तव्य करण्यासाठी आकर्षित व प्रेरीत करणे

ई. पर्यटन क्षेत्राचा विकास करणे व राज्यातील महसूलास पूरक वातावरण निर्माण करणे.

उ. डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर करून आणि नवीन पर्यटन उत्पादने आणि सेवांचा वापर करून नवोन्मेष, उत्पादकता आणि क्षेत्राची स्पर्धात्मकता वाढवणे.

३. वैधता आणि कार्यान्वित कालावधी-

३.१. सदरचे धोरण प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून अंमलात येईल.

३.२. सदर धोरणाचा कालावधी प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून पुढील १० वर्षांच्या कालावधीसाठी किंवा नवीन धोरणाने सुधारणा होईपर्यंत अनुज्ञेय राहील.

३.३. राज्यशासन आवश्यकतेनुसार या धोरणाचा कालावधी वाढवू अथवा कमी करू शकते. या संदर्भात यापूर्वी जारी केलेल्या धोरणातील कालावधी बाबतच्या विवक्षित तरतुदी अधिक्रमित करण्यात येत आहेत.

३.४. यापूर्वीच्या पर्यटन धोरणांतर्गत दिलेले लाभ प्रकरण निहाय वैयक्तिक मंजुरी दिलेल्या कालावधीसाठी लागू राहतील.

३.५. ज्या प्रकरणांमध्ये पूर्वीच्या पर्यटन धोरणांतर्गत तात्पुरती नोंदणी झालेली असेल व अंतिम प्रमाणपत्र मिळालेले नसेल अशा प्रकरणांमध्ये अंतिम प्रमाणपत्र देतेवेळी ज्या धोरणाचा कालावधी (prevenig on the time) लागू असेल त्या धोरणाच्या तरतुदीनुसार लाभ / प्रोत्साहने अनुज्ञेय राहतील.

४. अंमलबजावणीचे नियोजन -

या क्षेत्रातील गुंतवणुकीसाठी अनुकूल वातावरण प्रदान करून खालीलप्रमाणे ध्येय आणि उद्दिष्टे साध्य करण्याचे धोरणात नियोजन आहे.

१. विशेष क्षेत्र विकसित करणे
२. क्रूझ पर्यटनाला प्रोत्साहन देणे
३. पर्यटन MICE केंद्र निर्माण करणे
४. ब्रँडिंग आणि प्रचार
५. व्यवसाय करणे सुलभ
६. धोरणाचे प्रभावी मूल्यांकन आणि पर्यटन डेटा विश्लेषण
७. सुरक्षित आणि जबाबदार पर्यटन सुनिश्चित करण्यासाठी पर्यटन मित्र
८. महाविशेष पर्यटन स्थळे विकास कार्यक्रम
९. महाराष्ट्र ग्रामीण पर्यटन प्रोत्साहन
१०. परफॉरमन्स आधारित वित्तीय आणि बिगर वित्तीय प्रोत्साहने मंजूर करणे
११. धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी संस्थात्मक संरचना

वरील रणनीतींचे तपशील पुढील भागांमध्ये दिले आहेत.

५. विशेष निर्धारित क्षेत्र प्रोत्साहन (Thrust)

राज्यातील पर्यटन क्षेत्रात विशेष भर देणाऱ्या उद्योगांचा विकास करणे हा उद्देश ठेवून विशेष निर्धारित क्षेत्र निर्माण करण्याचे धोरण आहे. यामध्ये खालील घटक अंतर्भूत आहेत. :-

५.१. मुंबई महानगर प्रदेशाचा पर्यटनदृष्ट्या विकास

a) राज्याच्या आर्थिक जडण-घडण करण्यात मुंबई महानगर क्षेत्राचे स्थान महत्त्वाचे आहे.या क्षेत्रातील असलेले समुद्रकिनारा, MICE, सांस्कृतिक आणि वारसा स्थळे, बॉलीवूड, शिक्षण आणि मनोरंजन, क्रीडा आणि आरोग्य पर्यटन यासह पर्यटनाच्या विविध पैलूंमध्ये भांडवली प्रकल्पांची कल्पना देखील केली गेली आहे. या प्रत्येक क्षेत्रात एक आकर्षक अनुभव देतानाच राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांना आकर्षित करण्याची क्षमता आहे.

b) या परिवर्तनात्मक प्रक्रियेवर देखरेख ठेवण्यासाठी समर्पित बृहन्मुंबई महानगर पालिका क्षेत्र (एम. एम. आर.) पर्यटन प्रोत्साहन आणि सुविधा मंडळ/कक्ष स्थापन करणे हा प्राथमिक हस्तक्षेप असेल. हे मंडळ एम.एम.आर.डी.ए, महानगरपालिका आणि इतर प्रमुख भागधारकांशी समन्वय साधून काम करेल.

c) पर्यटन पायाभूत सुविधांसाठी एक व्यापक मास्टर प्लॅन विकसित करण्यासाठी आणि त्याची त्वरित अंमलबजावणी सुनिश्चित करण्यासाठी, संभाव्य जमीन बँक तयार करण्यासाठी आणि या क्षेत्रातील व्यवसाय सुलभतेस चालना देण्यासाठी एक खिडकी मंजुरी प्रणाली तयार करण्यासाठी त्यांना नियुक्त केले जाईल. या मंडळ/कक्षाची रचना खालीलप्रमाणे असेल, सदर कक्ष निर्माण करणे व त्याची अंमलबजावणी याबाबतचे आदेश स्वतंत्ररित्या निर्गमित करण्यात येतील.

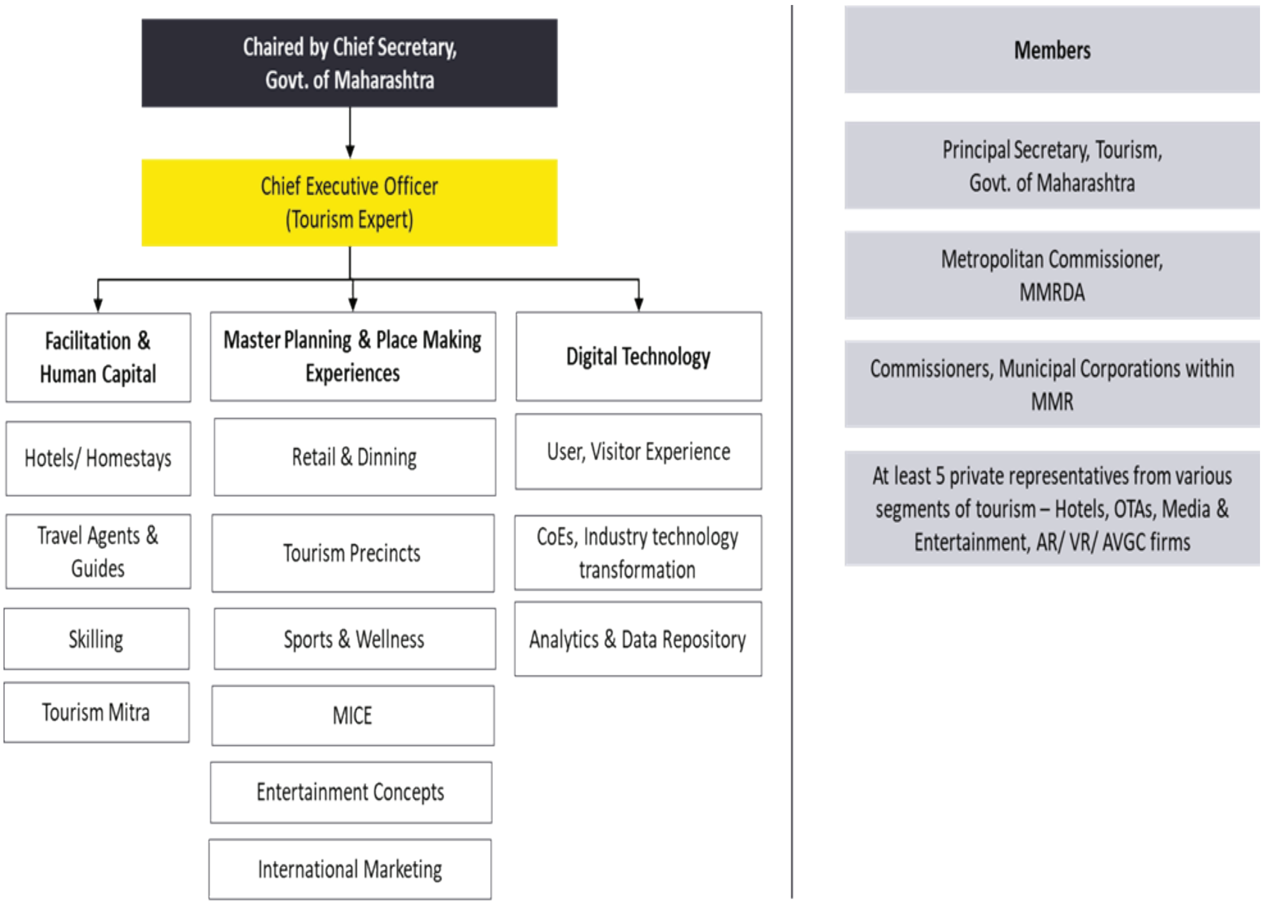

५.२. विशिष्ट पर्यटनावर भर

स्थानिकांना उपजिविकेचे पर्याय उपलब्ध करून देण्यासाठी खालीलप्रमाणे घटकनिहाय नियोजन करण्यात आलेले आहे.

- ग्रामीण पर्यटन
- अनुभवात्मक पर्यटन
- कृषी पर्यटन
- कॅराव्हॅन पर्यटन
- पर्यटन गावे
- इको-टूरिझम

६. क्रूझ पर्यटनाला प्रोत्साहन देणे

राज्यातील उपलब्ध असलेल्या सागरी किनारपट्टीचा पर्यटनासाठी वापर करण्याकरीता क्रूझ पर्यटन निर्माण करण्याचे धोरण आहे. यामध्ये खालील स्थळांचा विचार करण्यात आलेला आहे.

अलिबाग, मुरुड-जंजीरा, गणपतीपुळे, तारकर्ली आणि दापोली यासारख्या किनारपट्टीवरील ठिकाणे निसर्गरम्य सौंदर्य आणि सांस्कृतिक अनुभव देणाऱ्या स्थळांसह पर्यटकांना खारफुटी, प्राचीन मंदिरे, सागरी किल्ले, सागरी गुहा इत्यादीं स्थळांना चालना देण्यासाठी खालीलप्रमाणे सहाय्यभूत घटकांची निर्मिती करण्यात आली आहे.

- रत्नागिरी जिल्ह्यातील वेलदूर येथे पर्यटन जेट्टी
- रायगड जिल्ह्यातील काशीद येथे पर्यटन जेट्टी
- अर्नाळा किल्ल्यावर जेट्टी बांधणे - ता. वसई - जि. ठाणे
- जंजिरा किल्ला, रायगड जिल्ह्यातील प्रवासी जेटी
- रायगड जिल्ह्यातील पद्मदुर्ग येथे पर्यटन जेट्टी
- रत्नागिरी जिल्ह्यातील सुवर्णदुर्ग येथे पर्यटन जेट्टी
- रायगड जिल्ह्यातील उंदरी येथे पर्यटन जेट्टी
- ठाणे जिल्ह्यातील दुर्गाडी - कल्याण येथे पर्यटन जेट्टी

नदी पर्यटन हे व्यापक समुद्रपर्यटन उद्योगात एक उदयोन्मुख स्थान आहे आणि नद्यांच्या जाळयासह राज्यातील या क्षेत्रातील पर्यटनाचा आणखी विकास करण्याची क्षमता आहे. राज्यात नर्मदा, गोदावरी, वशिष्ठी, सावित्री, कृष्णा आणि तापी यासह अनेक नद्या आहेत. राज्यातील नद्या जंगले आणि वन्यजीव अभयारण्यांसह विविध भूप्रदेशांमधून वाहतात. नदीवरील समुद्रपर्यटन पक्षी निरीक्षण, निसर्ग भ्रमण आणि संवर्धन क्षेत्रांना भेटी यासारख्या पर्यावरण-पर्यटनाकरीता संधी उपलब्ध आहेत. राज्यातील नदी पर्यटन क्षमतेला चालना देण्यासाठी राज्याकडून पुढील उपक्रम हाती घेतले जातील.

- गुजरात आणि मध्य प्रदेश पर्यटन यांच्यात सुरू असलेल्या लक्झरी रिव्हर क्रूझ पर्यटन प्रकल्पात नंदुरबार (तोरणमाळ तळ) पासून स्टॅच्यू ऑफ युनिटीपर्यंत महाराष्ट्रातील सरदार सरोवर भागाचा समावेश आहे.
- नदी पर्यटन आणि स्थानिक फेरी प्रवासासाठी कोकणातील वशिष्ठी नदीचा समावेश आहे.
- गोदावरी आणि नर्मदा सारख्या बारमाही नद्यांवरील परवडणारी क्रूझ पर्यटन विकसित करणे.
- कोकण, नाशिक, पुणे आणि नागपूर विभागांतील प्रमुख आणि मध्यम धरणे या आंतरदेशीय जलाशयांचा विकास, छोट्या/मध्यम आकाराच्या नदी पर्यटन, तरंगत्या हाऊस बोटींचा समावेश आणि जवळपासच्या पर्यटक आकर्षणांचा समावेश करून, प्रमुख पर्यटन आकर्षणे म्हणून करण्याचे प्रयोजन आहे.

७. पर्यटकांसाठी MICE केंद्र (Meeting's Incentives Conferences & Exhibitions) (MICE Tourism Bureau)-

राज्यातील कार्यक्रम उद्योगाला प्रोत्साहन देणे आणि राज्यात अधिकाधिक मोठे मोठे कार्यक्रम मिळवणे या उद्देशाने MICE केंद्र स्थापना करण्यात येईल. MICE केंद्रांचे अध्यक्ष हे विभागाचे प्रधान सचिव /सचिव असतील, तर राज्य शासनाच्या इतर संबंधित विभागातील अधिकारी व पर्यटन क्षेत्रातील भागधारक हे या केंद्राचे सदस्य असतील. पर्यटन उद्योगातील सदस्यांचा केंद्रामधील कालावधी ४ वर्षाचा असेल. केंद्र स्थापन झाल्यानंतर पहिल्या चार वर्षाचा केंद्राच्या आस्थापनेचा खर्च शासनामार्फत करण्यात येईल. तद्नंतरचा केंद्राचा खर्च केंद्र स्वत्:च्या उत्पन्नातून व सदस्यत्वाच्या शुल्कातून भागविण्यात येईल. प्रथम टप्प्यात केंद्राचे मुख्य क्षेत्र हे बृहन्मुंबई महानगर पालिका, एम.एम.आर., नाशिक, नागपूर, पुणे इ. असेल.

❖ **केंद्राची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे असतील** :-

- जागतिक दर्जाच्या कार्यक्रमांच्या आयोजनासाठी महाराष्ट्राला एक प्रमुख ठिकाण म्हणून प्रोत्साहन देणे.
- कार्यक्रमांची कल्पना, संकल्पना आणि आयोजन करण्यासाठी राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय कार्यक्रम आयोजकांशी संपर्क साधणे आणि समन्वय साधणे.
- राज्यातील कार्यक्रमांचे आयोजन सुलभ करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करणे.
- प्रमुख अडथळे ओळखणे आणि महाराष्ट्राला देशांतर्गत तसेच आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांसाठी पसंतीचे ठिकाण बनवण्याच्या दिशेने काम करणे.
- विविध भागधारकांशी समन्वय साधणे आणि राज्यातील कार्यक्रम आयोजकांसाठी जलद आणि पारदर्शक प्रक्रिया सुनिश्चित करणे.
- कौशल्य विकासाचा एक भाग म्हणून कार्यक्रम व्यवस्थापनाला प्रोत्साहन देणे आणि राज्य महाविद्यालये आणि विद्यापीठांमध्ये प्रशिक्षण कार्यक्रम, प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम इत्यादींना प्रोत्साहन देणे.

७.१. MICE केंद्राची भूमिका आणि जबाबदाऱ्या:

बैठका, अधिवेशने, परिषदा आणि कार्यक्रमांसाठी पर्यटन स्थळ म्हणून शहर किंवा प्रदेशाला प्रोत्साहन देण्यात MICE केंद्राची महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावेल.

७.२. विपणन आणि प्रोत्साहन:

कार्यक्रमाचे नियोजक, आयोजक आणि निर्णय घेणे, विपणन आणि प्रचार करणे हे केंद्राचे प्राथमिक कार्य असून यामध्ये विपणन साहित्य तयार करणे, व्यापार प्रदर्शन आणि उद्योग कार्यक्रमांना उपस्थित राहणे आणि पर्यटन स्थळांकडे कार्यक्रम आकर्षित करण्यासाठी विविध विपणन मार्गांचा अवलंब करणेयांचा समावेश करण्यात आलेला आहे.

७.३. विक्री आणि व्यवसाय विकास:

कार्यक्रम नियोजक आणि संस्थांना त्या ठिकाणाचे फायदे आणि सुविधा सक्रियपणे करून बैठका, अधिवेशने आणि कार्यक्रम त्यांच्या पर्यटन स्थळांकडे आकर्षित करण्यासाठी प्रमुख भागधारकांशी संबंध निर्माण करणे, चौकशीला प्रतिसाद देणे आणि कार्यक्रमांसाठी बोली लावणे यांचा समावेश आहे.

७.४. कार्यक्रमाचे नियोजन आणि समर्थन:
कार्यक्रमांच्या नियोजन आणि अंमलबजावणी करण्याकरीता नियोजकांना संसाधने, माहिती आणि सहाय्य सेवा देऊन मदत करेल.

७.५. वकिली आणि भागीदारी उभारणी:
स्थानिक व्यवसाय, सरकारी संस्था, उद्योग संघटना आणि इतर भागधारकांसोबत भागीदारी निर्माण करण्यासाठी हे काम करेल.

७.६. संशोधन आणि डेटा विश्लेषण:
बैठका आणि कार्यक्रम उद्योग, अभ्यागतांचा कल, बाजारपेठेची मागणी आणि त्यांच्या विपणन आणि विक्री धोरणाची माहिती देण्यासाठी इतर संबंधित घटकांवर संशोधन करणे आणि माहिती गोळा करणे, यामध्ये कामगिरीचे मापन, सर्वेक्षण करणे आणि आर्थिक परिणामांच्या आकडेवारीचे विश्लेषण करणे यांचा समावेश आहे.

७.७ पर्यटन स्थळांचे व्यवस्थापन:
कार्यक्रमांचे सुरळीत संचालन सुनिश्चित करण्यासाठी स्थानिक अधिकारी आणि भागधारकांशी समन्वय साधणे, अभ्यागत सेवांचे व्यवस्थापन करणे आणि पायाभूत सुविधा, सुरक्षा आणि शाश्वततेशी संबंधित समस्यांचे निराकरण करणे यासह पर्यटन स्थळे व्यवस्थापन प्रयत्नांमध्ये सहभागी करून घेणे.

८. ब्रँडिंग, विपणन आणि प्रचार-

८.१. राज्यातील पर्यटन स्थळांचा प्रचार होण्याकरीता पर्यटन स्थळांची ब्रँडींग होणे आवश्यक आहे.याकरीता खालीलप्रमाणे जाहिरात व प्रसिद्धी धोरण अवलंबवयाचे शासनाने ठरविले आहे.

अ) डिजिटल/ऑनलाइन विपणन-डिजिटल माध्यमांची वाढती उपलब्धता आणि सुलभतेसह, जगभरातील पर्यटक पर्यटन प्रवासाच्या सर्व टप्प्यांमध्ये, सहलीचे नियोजन, प्रवासाचे आरक्षण आणि मुक्काम, सर्च इंजिन ऑप्टिमायझेशनतंत्र, व्हिडिओ, ब्लॉग, पॉडकास्ट इत्यादींसह सामग्री विपणन यासारख्या डिजिटल विपणनाच्या पद्धतींचा वापर करणे.नवीन प्रक्षेपण, कार्यक्रम किंवा पर्यटनाशी संबंधित उपक्रम, पेपर-क्लिक जाहिराती आणि ट्विटर, इन्स्टाग्राम इत्यादींद्वारे सोशल मीडिया विपणनाबद्दल संपर्कांना त्वरित ईमेलसह विपणन इत्यादींचा समावेश असणे.

आ) महाराष्ट्र राज्यासाठी एक संपूर्ण पर्यटन मंच बनवण्याच्या उद्देशाने पर्यटन संकेतस्थळ विकसित करून प्रमुख भाषांमध्ये भाषांतरीत करणे आणि पर्यटन सेवा प्रदात्यांच्या परिसंस्थेशी संवाद साधणे.

इ) लोक विपणन-राज्य विविध संकल्पनांसाठी आणि राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय मंचांसाठी प्रसिद्ध व्यक्तींची ब्रँड ॲम्बेसेडर म्हणून निवड करेल आणि त्यांना सहभागी करेल. जागरूकता आणि सकारात्मक वक्तृत्व पसरवण्यासाठी पर्यटन क्षेत्रात काम करणारे प्रभावी व्यक्तीमत्वे आणि ब्लॉगर यांनाही सहभागी करून घेईल.

ई) कार्यक्रम-राज्य आपल्या पर्यटन स्थळांचे विपणन करण्यासाठी आणि गुंतवणूक करण्यायोग्य प्रकल्प प्रदर्शित करण्यासाठी वार्षिक आधारावर किमान ५ आंतरराष्ट्रीय कार्यक्रम आणि १० राष्ट्रीय

कार्यक्रमांमध्ये सहभागी होणे. राज्य दरवर्षी किमान एक मेगा पर्यटन गुंतवणूक शिखर परिषद आयोजित करणे. दर महिन्याला विशिष्ट संकल्पनेवर लक्ष केंद्रित करून वर्षभरासाठी कार्यक्रमांचे दिनदर्शिका तयार करणे.

उ) गंतव्य विपणन कंपन्या (Destination Marketing Companies) आंतरराष्ट्रीय स्त्रोत बाजारपेठेत महाराष्ट्राची उपस्थिती बळकट करण्यासाठी राज्य डी. एम. सी. म्हणून परदेशी बाजारपेठांमध्ये व्यावसायिक विपणन आणि जनसंपर्क संस्थांची नियुक्ती करणे.

ऊ) भागीदारी-राज्य इतर राज्यांसह संयुक्त प्रोत्साहन आणि विपणन प्रयत्न हाती घेईल आणि प्रवासाचे कार्यक्रम आणि प्रस्ताव तयार करण्यासाठी टूर ऑपरेटर्स आणि ऑनलाइन ट्रॅव्हल ऑपरेटर्सशी सहकार्य करेल. एकमेकांसाठीची ठिकाणे आणि सांस्कृतिक/नैसर्गिक वारशाचा प्रचार करण्यासाठी राज्य इतर देशांबरोबर सांस्कृतिक देवाणघेवाणीचे कार्यक्रमही राबवेल.

८.२. पर्यटन महोत्सव

आपल्या वैविध्यपूर्ण वैश्विक संस्कृतीमुळे महाराष्ट्र अनेक कार्यक्रम आणि उत्सवांचे माहेरघर आहे. अशा कार्यक्रमांची आणि उत्सवांची विशेष यादी तयार केली जाईल आणि त्यांना पर्यटनासाठी एक मार्ग म्हणून प्रोत्साहन दिले जाईल. याद्वारे राज्यातील विविध पर्यटन स्थळांना / आकर्षणांना व्यापक स्तरावर प्रसिद्धी दिली जाईल. यासाठी पर्यटन संचालनालयाद्वारे वार्षिक कॅलेंडर तयार करून त्यास प्रसिद्धी देण्यात येईल.

८.३. पर्यटन स्थळांवर चिन्ह / फलक

पर्यटन संचालनालय राज्यभरातील सर्व प्रमुख ठिकाणे आणि मार्गांवर चिन्हे/फलक बसवेल.

८.४. या धोरणांतर्गत लाभ मिळवू इच्छिणाऱ्या लाभार्थ्यांना पर्यटन संचालनालयाची विहित निकषांनुसार पूर्व परवानगी घेणे अनिवार्य असेल. पर्यटन संचालनालय तज्ञ सल्लागार/एजन्सी नियुक्त करून ब्रँडिंग, विपणन आणि प्रचारासाठी यंत्रणा स्थापन करेल.

८.५. उत्कृष्टता पुरस्कार

पर्यटन उत्पादने आणि सेवांमधील उत्कृष्टतेला मान्यता देण्यासाठी तसेच राज्यातील पर्यटनाच्या वाढीतील योगदानासाठी खाली नमूद केलेल्या विविध श्रेणीनुसार वार्षिक पर्यटन पुरस्कारदेण्यात येतील व याबाबत सविस्तर मार्गदर्शक तत्वे पर्यटन संचालनालयाद्वारे जारी करण्यात येतील.

१. राहण्याची सोय
२. टूर ऑपरेटर
३. ट्रॅव्हल फ्लीट ऑपरेटर
४. पर्यटक पायाभूत सुविधा प्रकल्प
५. मेजवानी/संमेलनाची सुविधा
६. कौशल्ये
७. जिल्ह्याद्वारे पर्यटनाचा अग्रगण्य उपक्रम
८. ब्लॉगर
९. छायाचित्रकार
१०. रेस्टॉरंट्स
११. स्टार्ट-अप
१२. विपणन मोहीम
१३. सर्वोत्तम पर्यटन गावे
१४. पर्यटन संचालनालयाद्वारे ठरविल्यानुसार इतर कोणतीही श्रेणी

९. **व्यवसाय सुलभता (Ease of Doing Business)**:-

राज्यातील पर्यटन क्षेत्रातील आवश्यक असलेल्या विविध वैधानिक मंजुरी यासाठी पर्यटन संचालनालया अंतर्गत एक खिडकी मंजुरी यंत्रणा निर्माण करेल. या प्रक्रियेतील मुख्य उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

१. विना अडथळा परवाना मंजुरी देण्यासाठी ऑनलाइन यंत्रणेद्वारे एक खिडकी प्रणाली सक्षम करणे.

२. कार्यपूर्ततेसाठी विविध प्रक्रियेतील कार्यक्षमता सुधारणा करून अनावश्यक विलंब कमी करणे.

३. दुय्यम माहिती आणि प्रक्रियांमधील आवश्यक नसलेल्या बाबी काढून टाकणे.

४. संबंधित विभागाच्या नागरिक सनदेनूसार स्वयंचलित कार्यप्रवाह प्रदान करणे.

पर्यटन विभागाने या करीता काही सुधारणात्मक पावले उचलली असूनशासनाच्या पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभागाने दि. २ नोव्हेंबर २०२० रोजी 'आतिथ्य उद्योगाची स्थापना सुलभ करण्यासाठी एक खिडकी प्रणाली सुरू करण्याबाबत शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. त्यानुसार राज्यात आतिथ्य उद्योग सुरू करण्याची प्रक्रिया सुलभ करण्यासाठी केवळ १० परवाने / परवानगी आणि ९ स्वयं-प्रमाणपत्रे आवश्यक आहेत.

ही एक खिडकी प्रणाली राष्ट्रीय एक खिडकी प्रणालीशी संलग्नित केली जाईल. राष्ट्रीय एक खिडकी प्रणालीसह एक खिडकी प्रणालीचे एकत्रीकरण केल्याने त्याची कार्यक्षमता वाढेल. या एकत्रीकरणामुळे विविध शासकीय विभाग आणि संस्थांकडून सर्व आवश्यक मंजुरी मिळवण्यासाठी एक एकीकृत व्यासपीठ उपलब्ध करून देऊन केंद्रीकृत आणि सोपी प्रक्रिया साध्य करण्याचा प्रयत्न करण्यात येईल.

❖ **गुंतवणूकदार सुविधा कक्ष**:-

शासनाच्या उद्योग विभागाची, MAITRI, व अन्य वित्तीय संस्थांनी दिलेल्या निर्देशानुसार पर्यटन संचालनालयात गुंतवणूकदार सुविधा कक्ष निर्माण करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. सदरचा कक्ष हा राज्यातील गुंतवणुकीशी संबंधित बाबींवर सनियंत्रणाची जबाबदारी पार पाडेल. यामध्ये पर्यटन गुंतवणुकीला प्रोत्साहन आणि गुंतवणूकदारांना सुविधा देणे यांचाही समावेश असेल. या कक्षाची प्रमुख वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत.

१. राज्यातील विद्यमान प्रकल्पांचे देखरेख आणि आढावा घेणे.

२. पर्यटन क्षेत्रात नवीन गुंतवणूक आकर्षित करणे आणि महाराष्ट्राचा ब्रँड इक्विटी जागतिक पर्यटन स्थळ म्हणून विकसित करणे.

३. राज्यात व्यवसाय सुरू करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या व्यावसायिक मंजुरीच्या माहितीबाबत गुंतवणूकदारांना संबंधित माहिती प्रदान करण्यासाठी वन स्टॉप कनेक्ट निर्माण करणे.

४. गुंतवणूकदारांसोबत समन्वय साधून शासन व गुंतवणूकदार यांच्यामध्ये दुवा म्हणून विशेष संपर्क अधिकाऱ्याची नियुक्ती करण्यात येईल.

१०. धोरणांचे प्रभावी मूल्यांकन आणि पर्यटन डेटा विश्लेषण

१०.१. या धोरणांतर्गत केलेल्या उपाययोजनांच्या निर्धारित उद्दिष्टांवरील परिणामाचे वार्षिक मूल्यांकन राज्य शासन करणार आहे. हे मूल्यमापन सर्वसमावेशक माहिती-आधारित विश्लेषणावर आधारित असेल, ज्यामध्ये निर्धारित मापदंडांवरील कामगिरीची तुलना केली जाईल,आवश्यकतेप्रमाणे उद्दिष्टे आणि कालमर्यादेत सुधारणा करण्यात येईल.

१०.२. पर्यटकांचे आगमन, मुक्काम कालावधी, अभ्यागतांचा खर्च, पसंतीची ठिकाणे, जी. एस. टी. संकलन यासारख्या घटकांच्या आधारे पर्यटन क्षेत्राच्या कामगिरीसाठी पर्यटन डेटा विश्लेषण करण्याचा राज्याचा मानस आहे.

१०.३. संभाव्य खाजगी गुंतवणूकदारांना सार्वजनिक-खाजगी (P.P.P) व्यवहारास अंतिम रूप देण्याच्या प्रयोजनार्थ या विश्लेषणाचा वापर करण्यात यावा.

१०.४. संशोधन आणि विश्लेषणाचे महत्त्व लक्षात घेऊन, शासनाने माहिती संकलन आणि विश्लेषणाचा सर्वसमावेशक दृष्टीकोन हाती घेण्याचे ठरविले आहे.त्यानुसार :

- प्रवास आणि पर्यटन क्षेत्रात काम करणाऱ्या खासगी कंपन्यांशी सहकार्य करून गुणात्मक माहिती आणि समज-आधारित सर्वेक्षण मिळवणे.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), World Travel & Tourism Council (WTTC), जागतिक बँक (WB) आणि इतर पर्यटन संशोधन संस्थांसारख्या आंतरराष्ट्रीय संस्थांशी संपर्क व समन्वय साधणे, जेणेकरून सर्वोत्तम पद्धतींच्या मानांकनासाठी त्यांच्याकडे उपलब्ध माहिती वापरली जाऊ शकेल.
- सामाजिक माध्यम विश्लेषण इत्यादींसह डेटा विश्लेषणाच्या क्षेत्रात नवीनतम तंत्रज्ञानाचा वापर.
- राज्यभर डेटा संकलनाच्या सातत्यपूर्ण पद्धतीचा अवलंब करणे.
- राज्यातील पर्यटन क्षेत्रातील उपलब्ध माहितीचे विश्लेषण व पृथ्थकरणासाठी संचालनालयाची क्षमता वृद्धी करणे.

१०.५. पर्यटन संचालनालयात विशेषतः पर्यटन संशोधन आणि सर्वेक्षण, माहिती व्यवस्थापन, सांख्यिकी निर्मिती कक्ष स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. यासाठी पर्यटन संचालनालय या क्षेत्रातील तज्ज्ञांची, सल्लागारांची, अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करेल. व यासाठी शासनाकडून पर्यटन संचालनालयास लागणारा वित्तीय निधी पुरविण्यात येईल. सदरचे तज्ञ, सल्लागार, अधिकारी इत्यादींची नियुक्ती नियुक्त बाह्य स्त्रोत यंत्रणेमार्फत ठराविक कालावधीसाठी करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

११. सुरक्षित आणि जबाबदार पर्यटन सुनिश्चित करण्यासाठी पर्यटन मित्र निर्मिती

११.१. उद्दिष्टे

- राज्यात येणाऱ्या पर्यटकांच्या मनात सुरक्षिततेची भावना निर्माण करणे व राज्यातील संस्कृती, इतिहास, रितीरिवाज, पर्यटन स्थळे इत्यादींची पर्यटकांना माहिती पुरविणे.
- दृष्य स्वरूपात परिणाम साध्य करण्यासाठी आणि अस्तित्वातील नियम व कायदे यांच्या अंमलबजावणीसह तंत्रज्ञानाचा वापर करून राज्यातील पर्यटन वाढीस पाठबळ देणे.

११.२. कृती आराखडा

सुरक्षित आणि जबाबदार पर्यटन सुनिश्चित करण्यासाठी पर्यटन संचालनालय एक विशेष कृती दल तयार करेल. हे कृती दल तयार करताना स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि स्थानिक जनतेचाही सल्ला घेतला जाईल. पर्यटन मित्र दलासाठी पर्यटन संचालनालयाद्वारे प्रवेश आणि प्रशिक्षण कार्यक्रम घेण्यात येईल. पर्यटन मित्रांची नियुक्ती बाह्य स्त्रोत यंत्रणेद्वारे किंवा महाराष्ट्र सुरक्षा दल / मंडळ किंवा इतर स्त्रोतांद्वारे नियुक्ती करण्यात येईल. तथापि पर्यटन मित्र हे शासकीय कर्मचारी म्हणून मानले जाणार नाहीत.

पर्यटन कृती दलाद्वारे खालील उपक्रम हाती घेतले जातीलः

- पर्यटकांचा जास्त ओघ आकर्षित करणारी प्रमुख पर्यटन स्थळे निश्चित करून त्याठिकाणी पर्यटन मित्रांची नियुक्ती करणे.
- पर्यटन मित्र पर्यटक आणि अभ्यागतांना राज्यातील कायदा, नियम, रीतिरिवाज, संस्कृती, इतिहास इत्यादींसह परिसरातील पर्यटन आकर्षणांविषयी आवश्यक माहिती प्रदान करतील.
- पर्यटन मित्र हे पर्यटन स्थळावरील शाश्वत पर्यटन पद्धती टिकवून ठेवण्यास मदत करेल आणि पर्यटन स्थळांवर शाश्वत पर्यटनाचे संवर्धनासाठी प्रयत्न करतील.
- पर्यटन मित्र पर्यटन संचालनालय, वन किंवा पुरातत्व विभाग, स्थानिक पोलीस अधिकारी किंवा इतर स्थानिक अधिकाऱ्यांसमवेत विविध ठिकाणी साहसी पर्यटन उपक्रमांच्या देखरेखीसाठी देखील मदत, समन्वय, नियोजन आणि पर्यटकांना सुरक्षितेच्या जोखमीची जाणीव करुन देतील.
- पर्यटन मित्र पर्यटन स्थळावरील महिला आणि इतर पर्यटकांची सुरक्षितेची खबरदारी घेईल.
- पर्यटन मित्र पर्यटन स्थळाची स्वच्छता आणि संतुलन राखण्यासाठी जैविक व अजैविक कचरा/प्लास्टिक कचरा, वस्तू इत्यादींच्या वापरावर बंदी सुनिश्चित करेल.
- पर्यटन मित्र पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी वृक्षारोपणासह पर्यावरण संवर्धनाच्या उपक्रमांमध्येही मदत करतील / सहभागी होतील किंवा असे प्रकल्प राबविण्यास मदत करतील.
- पर्यटन मित्रांची नियुक्ती पर्यटन संचालनालयाद्वारे निवडलेल्या बाह्य स्त्रोत यंत्रणेकडून केली जाईल. ज्यामध्ये निवृत्तत पोलीस दलातील कर्मचारी, महाराष्ट्र सुरक्षा दल किवा इतर कोणतीही संस्था इत्यादींचा समावेश असेल.

वरील बाबींसाठीपर्यटन संचालनालयाला शासनाद्वारे आर्थिक निधी उपलब्ध करून दिले जाईल.

१२. महा विशेष पर्यटन स्थळ विकास कार्यक्रम

१२.१. महा विशेष पर्यटन स्थळ विकास कार्यक्रम राज्य स्तरावर पर्यटन विकसित करण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्र शासनाने पर्यटन धोरण २०२४ अंतर्गत महा पर्यटन स्थळ विकास कार्यक्रम राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

अ) <u>दृष्टीकोन</u>

राज्यभरातील ५० शाश्वत विशेष पर्यटन स्थळे विकसित करणे आणि त्याद्वारे स्थानिक लोकांसाठी रोजगार निर्मिती करणे.

आ) <u>उद्दिष्टे</u>

या कार्यक्रमाची धोरणात्मक उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत :-

i. पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी पर्यटकांचा जास्तीत जास्त मुक्काम कालावधी वाढवून स्थानिक अर्थव्यवस्थेत योगदान वाढविणे.
ii. स्थानिक समुदायांसाठी या क्षेत्रातील व्यवसायाच्या संधींसह रोजगार निर्मिती करणे.
iii. पर्यटन आणि आदरातिथ्य क्षेत्रात स्थानिक युवकांना प्रशिक्षित करणे आणि त्यांची कौशल्ये वाढवणे.
iv. खाजगी क्षेत्राच्या सहभागाला प्रोत्साहन देणे आणि गुंतवणूक आकर्षित करणे.
v. स्थानिक संस्कृती आणि नैसर्गिक संसाधनांचे जतन आणि संवर्धन करणे आणि कार्बन फूटप्रिंट कमी करणे.

इ) <u>प्रमुख धोरणे</u>

कार्यक्रमाची निर्धारित दृष्टीकोन आणि उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी, योजनेअंतर्गत खालील प्रमुख धोरणात्मक बाबींची अंमलबजावणी करण्यात येईल :-

i. प्रमुख पर्यटन संकल्पनांसाठी मापदंड आणि मानके विकसित करणे.
ii. शाश्वत आणि जबाबदार पर्यटनात वाढ करणे
iii. पर्यटन स्थळ आणि पर्यटक-केंद्रित दृष्टीकोन
iv. पर्यटनस्थळाचा एकात्मिक आणि सर्वांगीण विकास
v. राज्यांतर्गत पर्यटनावर लक्ष केंद्रित करणे
vi. धोरण आणि संस्थात्मकसुधारणा
vii. शाश्वत आधारावर संचलन आणि देखभाल
viii. केंद्र आणि राज्य शासनाच्या इतर योजनांशी समन्वय

ई) <u>प्रमुख पर्यटन थीम</u>

या कार्यक्रमाअंतर्गत थीम निहाय गुणवत्तेवर आधारीत विशेष पर्यटन स्थळविकसित करण्यावर भर देण्यात येईल व त्यासाठी पर्यटन संचालनालय / जिल्हा यांच्याद्वारे एक गुणवत्ता निश्चित करून सुनिश्चित नियोजनाद्वारे पर्यटनाचा विकास प्रकल्प तयार करणे इ. बाबींवर भर देण्यात येईल. या कार्यक्रमांतर्गत खालील प्रमुख संकल्पना निश्चित करण्यात आलेल्या आहेत :-

i. संस्कृती आणि वारसा
ii. आध्यात्मिक पर्यटन
iii. साहसी पर्यटन
iv. इको-टूरिझम
v. वेलनेस टुरिझम
vi. MICE पर्यटन
vii. ग्रामीण पर्यटन
viii. बीच पर्यटन
ix. समुद्रपर्यटन - महासागर आणि अंतर्देशीय
x. नवनवीन संकल्पनांवर आधारीत पर्यटन

वरील सर्व संकल्पनांवर आधारीत पर्यटन स्थळ विकसित करण्यावर नियोजन करण्यात येईल. ज्यामध्ये वरील सर्व किंवा काही संकल्पनांचा समावेश असेल. याबाबतचा सविस्तर तपशील ***(परिशिष्ट-अ)*** मध्ये जोडला आहे.

१३. महाराष्ट्र ग्रामीण पर्यटन प्रोत्साहन

महाराष्ट्रातील ग्रामीण पर्यटन वाढण्यासाठी महाराष्ट्रात ग्रामीण पर्यटन प्रोत्साहन योजना खालीलप्रमाणे राबविण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

१३.१. परिचय

१. ग्रामीण पर्यटनाला चालना देण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यटन संचालनालयाद्वारे स्पर्धा राबविण्यात येईल. सामाजिक आणि पायाभूत सुविधांच्या विकासाला चालना देण्याच्या उद्दिष्टांना पुढे नेताना 'महाराष्ट्राच्या अस्मितेचा सन्मान' करण्यावर लक्ष केंद्रित केले जाईल.

२. महाराष्ट्रातील गावांमध्ये पर्यटन वाढवून आर्थिक सबलता आणण्यासाठी गावांमध्ये स्पर्धात्मकता आणि अभिमानाची भावना सखोल करण्याचा या स्पर्धेद्वारे प्रयत्न करण्यात येईल.

३. ग्रामीण अर्थव्यवस्थेच्या उन्नतीसाठी आणि पर्यटनाच्या माध्यमातून सांस्कृतिक आणि नैसर्गिक वारशाचे जतन करण्यासाठी अतूट वचनबद्धता असलेली गावे निश्चित करून एक आदर्श पर्यटन गाव निर्माण करणे.

१३.२. उद्दिष्टे

स्पर्धेची मुख्य उद्दिष्टे आहेत:

१. ग्रामीण पर्यटन स्थळांचा विकास.

२. ग्रामीण लोकसंख्येच्या सक्षमीकरणात प्रगती साधणे.

३. पर्यटन आकर्षणाची क्षमता वाढविणे आणि ग्रामीण बदलांना प्रोत्साहन देणे.

४. बहुस्तरीय प्रशासन, सहकार्य आणि सामुदायिक सहभाग बळकट करणे.

५. जोडणी, पायाभूत सुविधा, आर्थिक प्रवेश आणि गुंतवणुकीला चालना देणे.

६. प्रगती आणि डिजिटलायझेशनचा अत्याधिक वापर करणे.

७. नवीन उत्पादने विकसित करणे आणि मूल्य साखळी समाकलित करणे.

८. लवचिक, समान रीतीने वितरित आणि शाश्वत अन्न प्रणाली आणि पर्यटन यांच्यातील संबंधांना प्रोत्साहन देणे, न्याय्य आणि शाश्वत अन्न प्रणाली आणि पर्यटन यांच्यातील संबंधांना वृद्धिंगत करणे.

९. नैसर्गिक आणि सांस्कृतिक संसाधनांचे संवर्धन करणे.

१०. संसाधनांचा अधिक चांगला वापर करण्यासाठी, उत्सर्जन कमी करण्यासाठी आणि कचरा कमी करण्यासाठी शाश्वत पद्धतींना प्रोत्साहन देणे.

११. ज्ञान आणि क्षमतावृद्धी करणे.

१३.३. मूल्यांकनाची क्षेत्रे-

युनायटेड नेशन्सच्या सन २०२०-३० च्या शाश्वत विकास ध्येयांच्या अनुषंगाने निश्चितता करण्यात आली आहे. त्यानुसार मूल्यांकनाची विस्तृत क्षेत्रे खालीलप्रमाणे असतील:

१. सांस्कृतिक आणि नैसर्गिक संसाधने
२. आर्थिक शाश्वतता
३. पर्यावरणीय शाश्वतता
४. पर्यटनाचे प्रशासन आणि पर्यटनास प्राधान्यक्रम
५. आरोग्य, सुरक्षितता आणि सुरक्षा
६. सांस्कृतिक संसाधनांचे संवर्धन, प्रचार आणि प्रसिद्धी
७. सामाजिक शाश्वतता
८. पर्यटन विकास आणि मूल्य साखळी एकत्रीकरण
९. पायाभूत सुविधा आणि दळणवळण सुविधा

१३.४. निर्धारितक्षेत्र व निकष

खालील श्रेणीतील राज्यातील पर्यटन गावे हे निकष निहाय नामांकन करू शकतात:

१. सर्वोत्तम पर्यटन गावे – हेरिटेज
२. सर्वोत्तम पर्यटन गावे – कृषी पर्यटन
३. सर्वोत्तम पर्यटन गावे – हस्तकला उद्योग
४. सर्वोत्तम पर्यटन गावे - जबाबदार पर्यटन
५. सर्वोत्तम पर्यटन गावे – व्हायब्रन्ट गावे
६. सर्वोत्तम पर्यटन गावे – साहसी पर्यटन/ निसर्गाधारित पर्यटन (Eco Tourism)
७. सर्वोत्तम पर्यटन गावे – समुदाय आधारित पर्यटन
८. सर्वोत्कृष्ट पर्यटन गावे – आरोग्य आणि वेलनेस

१३.५. स्पर्धेची फलनिष्पत्ती आणि परिणाम

या स्पर्धेतील विजेत्यांना/पुरस्कार विजेत्यांना पर्यटन विभागाकडून सुविधा पुरविल्या जातील आणि त्यांना अपेक्षित असलेल्या पर्यटन पायाभूत सुविधांची अंमलबजावणी आणि विकास करण्यासाठी राज्य शासनाकडून निधी मिळण्याकरीता प्राधान्य असेल. त्यामुळे राज्यातील ग्रामीण पर्यटनाला चालना मिळेल आणि ग्रामीण भागातील पर्यटन पायाभूत सुविधांच्या विकासास मदत होईल.

तपशीलवार मार्गदर्शक तत्त्वे ***(परिशिष्ट ब)*** म्हणून जोडलेली आहेत.

१४.शाश्वत पद्धतीने पर्यटनाला चालना देण्यासाठी कामगिरीवर आधारित वित्तीय आणि बिगर-वित्तीय प्रोत्साहन :-

१४.१ पर्यटन प्रभाग

(**अ**) राज्यातील पर्यटनाची क्षमता असणाऱ्या पर्यटन प्रभागांचा राज्य शासनाने सूचित केल्याप्रमाणे विकास करण्यात येईल. यामधील घटक खालीलप्रमाणे आहेत.

१) विद्यमान पर्यटन संकल्पना, सद्यस्थितीतील पर्यटन आकर्षणे आणि भविष्यातील त्यांची क्षमता.

२) प्रमुख पर्यटन ठिकाणांना जोडणारे विविध दळणवळणाची साधने विकसित करणे.

३) राज्यातील प्रमुख पर्यटन स्थळास भेट देणाऱ्या पर्यटकांसाठी दळणवळणाची सुलभता निश्चित करणे.

४) वीज, पाणी, आरोग्य सेवा इत्यादी उपयुक्ततेच्या संदर्भात मूलभूत पायाभूत सुविधांची उपलब्धता.

५) नैसर्गिक आणि सांस्कृतिक घटकांवरहोणारे परिणाम.

६) शासनाने निर्धारित केलेले अन्य मानकं.

(ब) या पर्यटन क्षेत्रांमध्ये खालील नियम व कायद्यांची काटेकोरपणे अंमलबजावणी करण्यात यावी.:-

१) संबंधित जिल्हा परिषदेचे उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, ग्रामपंचायत हे जिल्हास्तरावर जिल्हा पर्यटन समन्वयक म्हणून काम करतील. ते जिल्ह्यातील ग्रामीण भागातील पर्यटन विकासाच्या दृष्टीने सर्व शासनांच्या योजनांचे समन्वयन व अंमलबजावणी करतील.

२) नागरी क्षेत्रासाठी संबंधित महानगरपालिका /नगरपालिका यांचे आयुक्त / मुख्याधिकारी हे पर्यटन समन्वयक अधिकारी म्हणून काम करतील. ते महानगरपालिका/ नगरपालिका क्षेत्रातील पर्यटन विकासाच्या दृष्टीने सर्व शासनांच्या योजनांचे समन्वयन व अंमलबजावणी करतील.

३) संबंधित जिल्ह्याचे उपजिल्हाधिकारी (सामान्य प्रशासन), हे जिल्हा पर्यटन अधिकारी म्हणून काम बघतील.

४) राज्यातील सर्व पर्यटन क्षेत्रात प्लास्टिक मुक्त पर्यटन क्षेत्र म्हणून घोषित करण्यात येत असून त्या क्षेत्रावर पर्यावरण संरक्षण कायद्याअंतर्गत निर्गमित केलेल्या राज्य व केंद्र शासनाच्या अधिसूचना / नियमांचे काटेकोरपणे अनुपालन करण्याची जबाबदारी पर्यटक / संस्था / अशासाकीय संस्था / पर्यटन संस्था/ पर्यटन भागधारक यांची असेल. कायद्याचे उल्लंघन झाल्यास या संबंधित प्राधिकृत अधिकारी कायदेशीर कारवाई करण्यास बांधिल असतील.

५) स्वच्छ भारत अभियानअंतर्गत सार्वजनिक स्वच्छतागृहे पिण्याचे पाण्याची व्यवस्थापन, घन कचऱ्याची व्यवस्थापन करणे इत्यादींसाठी सुविधा उपलब्ध करून देण्याची जबाबदारी स्थानिक स्वराज्य संस्था / प्रशासन यांची असेल.

(क) अन्य सुविधा व त्याखालील घटक

१) पर्यटन क्षेत्राशी निगडीत असणाऱ्या जसे, स्थानिक वस्तू, खाद्यपदार्थ, पर्यटन स्थळे, संस्कृती, कलाकृती, छायाचित्रे, स्मृतीचिन्ह इ. घटकांचेप्रदर्शन करेल.

२) आवश्यक त्या सुविधेसह संपर्क यंत्रणा (Wi-Fi इ.) अद्ययावत व कार्यान्वित करणे.

३) प्रमुख पर्यटन स्थळी सीसीटीव्ही कव्हरेजसह नियंत्रण कक्ष

४) पर्यटकांना सर्व काळासाठी पोलिस हेल्पलाइन व रुग्णवाहिका सेवा उपलब्ध करणे.

५) पर्यटकांना पर्यटन स्थळावर प्रकाश, बागबगिचे इ. सुविधा असेल.

(ड) या अधिसूचित पर्यटन क्षेत्रांतर्गत विकसित प्रकल्प या अध्यायात नमूद केलेल्या आर्थिक प्रोत्साहनांसाठी पात्र असतील. राज्यातील पी. पी. पी. प्रकल्प या प्रोत्साहनांसाठी पात्र राहणार नाहीत.

१४.२. राज्यातील पर्यटन विभाग/क्षेत्रांचे वर्गीकरण

१४.२.१ मेगा प्रकल्प वर्गीकरण आणि मर्यादा

राज्यातील पर्यटन क्षेत्रातील मोठ्या प्रकल्प गुंतवणुकीचे विविध लाभ लक्षात घेऊन पर्यटन विभागाला निश्चित भांडवली गुंतवणूक (एफ. सी. आय.) किंवा थेट रोजगार निर्मितीनुसार मेगा/अल्ट्रा-मेगा प्रकल्पाचा दर्जा दिला जाईल.

निश्चित भांडवली गुंतवणुकीसह किंवा **तक्ता १** मध्ये नमूद केलेल्यासीमांत मर्यादेनुसार थेट नियमित व्यक्तींना कामावर ठेवणाऱ्या पर्यटन युनिट्सचे मेगा/अल्ट्रा-मेगा प्रकल्प म्हणून वर्गीकरण केले जाईल.

तक्ता १

युनिट्सचा प्रकार	क्षेत्रफळ	झोन वर्गीकरण	स्थिर भांडवली गुंतवणूक (रू.कोटीमध्ये)	थेट रोजगार पिढी
Mega project unit	मुंबई, ठाणे, नवी मुंबई महानगरपालिका क्षेत्र	A	३००	४००
	नाशिक, पुणे, छत्रपती संभाजीनगर, नागपूर महानगरपालिका क्षेत्र	B	१५०	२००
	उर्वरित महाराष्ट्र	C	१००	५०
	विशेष पर्यटन क्षेत्र घोषित केले	STZ/STD	५०	५०
अल्ट्रा मेगा प्रोजेक्ट युनिट	संपूर्ण राज्य		५००	८००

१४.२.२ मोठे पर्यटन युनिट्स

MSMED कायदा २००६ अंतर्गत परिभाषित केल्याप्रमाणे मध्यम सेवा उपक्रमांपेक्षा जास्त गुंतवणूक असलेल्या, परंतु मोठ्या प्रकल्पांपेक्षा कमी गुंतवणूक असलेल्या मोठ्या पर्यटन उद्योगांचे मोठ्या पर्यटन उद्योग म्हणून वर्गीकरण केले जाईल.

१४.२.३ एमएसएमई पर्यटन युनिट्स

MSMED कायदा २००६ (Micro Small & Mediup Enterprises Development Act 2006, Government of India) यामधील तरतुदी व वेळोवेळी केलेल्या सुधारणांनुसार MSMED पर्यटन एककांचे सेवा उपक्रमांतर्गत वर्गीकरण केले जाईल.

तक्ता २ एमएसएमई वर्गीकरण आणि उंबरठा मर्यादा

प्रकल्पाचा प्रकार	किमान गुंतवणूक	किमान प्रत्यक्ष रोजगार निर्मिती
सूक्ष्म	रु. १ कोटीपर्यंत	१०
लहान	रु. १० कोटीपर्यंत	१५
मध्यम	रु. ५० कोटीपर्यंत	२५

१४.३ पात्र पर्यटन युनिट्स - खालील श्रेणीतील प्रकल्प प्रोत्साहनासाठी पात्र आहेत.

Category	Type of Unit
Accommodations (A)	Hotels / Motels / Youth Hostels/Youth Clubs Resorts / Log Huts / Cottages
Accommodations (B)	Serviced Apartments, Apartment Hotel, Tourist Villas Time-Sharing Resorts Agro/ Rural/ Eco tourism units Homestays/ Bed & Breakfast/ Vacation Rental Homes/ Tented Accommodation/ Tourist Apartments/ Bamboo Huts/Tree House/ mud cottages Cruise boats / Yachts / House boats for tourist.
Food & Beverages	Wayside Amenities Restaurants / Food kiosks or Food Courts at Tourist destinations/ Beach Shacks/Tents/Glassy Pods etc. with Scientific Waste Management facilities.
Travel & Tourism	MICE or Convention Centres. Exhibition Spaces, Wellness Centres Tourism or Hospitality Training Centres / Hotel Management Institutes/Tourist facilitation centres etc.
Entertainment & Recreation	Ropeways / Cable Cars Amusement Parks / Theme Parks/Adventure tourism units or parks Golf Course, Caravan & Caravan Park, Heli Tourism projects, Unity Malls, AR-VR Zones, 7 D and above Experience, Global Tourism Village, Art and Cultural Center etc. Cultural Centre / Amphitheaters / Theatres / Art Galleries/Viewing Gallery Retail Zones such as shopping malls / Multiplex / Video Game Zones (only if its part of any other Eligible Tourism Unit)
Other Tourism Units	Handloom/Handicraft shops Development of adventure tourism landing sites Development of Hospitality Parks Restoration / conservation of Historical/Heritage structures/Accommodations/Buildings used as tourist attractions.

सर्व पात्र युनिट्स पर्यटन संचालनालयाकडे नोंदणी करणे आवश्यक आहे. तसेच केंद्र शासनाच्या NIDHI पोर्टलवर नोंदणी करणे आवश्यक आहे.

वरीलप्रमाणे नमूद केलेल्या व्यतिरिक्त, इतर कोणतेही पर्यटन प्रकल्प (या धोरणात सूचीबद्ध नाहीत) उच्चाधिकार समितीच्या मान्यतेनंतर विचारात घेतले जाऊ शकतात.

वरील पात्र पर्यटन एककांची तपशीलवार व्याख्या ***(परिशिष्ट क)*** मध्ये देण्यात आली आहे.

१४.४ वित्तीय प्रोत्साहन

सर्व पात्र पर्यटन घटकांना खालीलप्रमाणे प्रोत्साहने दिले जातील:-

१४.४.१ भांडवली गुंतवणूक प्रोत्साहन

या धोरणात नमूद केल्यानुसार सर्व पात्र पर्यटन घटकांना खालील तक्त्यानुसार भांडवली गुंतवणूक प्रोत्साहनासाठी पात्र असतील:

Category	Type of Unit	Incentives
Accommodations(A)	Hotels / Motels / Youth Hostels/Youth Clubs Resorts / Log Huts / Cottages	20% of the eligible capital investment or INR 20 crore whatever is less
Accommodations(B)	Serviced Apartments, Tourist Villas Time-Sharing Resorts Agro/ Rural/ Eco tourism units Homestays/ Bed & Breakfast/ Vacational Rental Homes/ Tented Accommodation/ Tourist Apartments/ Bamboo Huts/Tree House/ mud cottages Cruise boats / Yachts / House boats for tourist.	15% of the eligible capital investment or INR 15 crore whatever is less
Food & Beverages	Wayside Amenities Restaurants / Food kiosks or Food Courts at Tourist destinations/ Beach Shacks/Tents/Glassy Pods etc. with Scientific Waste Management facilities.	15% of the eligible capital investment or INR 15 crore whatever is less
Travel & Tourism	MICE or Convention Centres. Exhibition Spaces, Wellness Centres Tourism or Hospitality Training Centres / Hotel Management Institutes/Tourist facilitation centres etc.	15% of the eligible capital investment or INR 15 crore whatever is less
Entertainment & Recreation	Ropeways / Cable Cars Amusement Parks / Theme Parks/Adventure tourism units or parksGolf Course, Caravan & Caravan Park, Heli Tourism projects, Unity Malls, AR-VR Zones, 7 D and above Experience, Global Tourism Village, Art and Cultural Center etc. Cultural Centre / Amphitheatres / Theatres / Art Galleries/Viewing Gallery Retail Zones such as shopping malls / Multiplex / Video Game Zones (only if its part of any other Eligible Tourism Unit)	15% of the eligible capital investment or INR 15 crore whatever is less
Other Tourism Units	Handloom/Handicraft shops Development of adventure tourism landing sites Restoration/conservation of Historical/Heritage structures/Accommodations/Buildings used as tourist attractions.	15% of the eligible capital investment or INR 10 Lakhs whatever is less
Ultra Mega Project Unit		10% of the eligible capital investment or INR 25 cr. whatever is less.

१४.४.२ मोठ्या, विशाल आणि अती विशाल पर्यटन प्रकल्पांना इतर आर्थिक प्रोत्साहन

<table>
<tr><th></th><th>A</th><th>B</th><th>C</th><th>STZ/STD</th><th>Ultra Mega project unit</th></tr>
<tr><td>Eligibility Period (in years)</td><td>5</td><td>7</td><td>10</td><td>10</td><td>15</td></tr>
<tr><td>SGST reimbursement</td><td>50% of SGST on net paid</td><td>75% of SGST on net paid</td><td>100% of SGST on net paid</td><td>100% of SGST on net paid</td><td>100% of SGST on Gross payable</td></tr>
<tr><td>Electricity duty Exemption</td><td>50%</td><td>75%</td><td>100%</td><td>100%</td><td>100%</td></tr>
<tr><td>Electricity Tariffre fund (Difference between commercial tariff and industrial tariff)</td><td>50%</td><td>75%</td><td>100%</td><td>100%</td><td>100%</td></tr>
<tr><td>Interest subventions</td><td>Upto 5% Interest subventions on Loan of upto INR 5 Crore. Ceiling on total interest subventions shall be maximum INR 20 Lakhs within the given eligible period</td><td>Up to 5% Interest sub ventions on Loan of upto INR 10 Crore. Ceiling on total interest subventions shall be INR 25 Lakhs of total interest paid within the eligible period</td><td>Up to 5% Interest subventions on Loan of upto INR 15 Crore. Ceiling on total interest subventions shall be 30 Lakhs of total interest paid within the eligible period</td><td>Up to 5% Interest subventions on Loan of upto INR 20 Crore. Ceiling on total interest subventions shall be INR 50 Lakhs within the given eligible period</td><td>Up to 5% Interest subventions on Loan of upto INR 25 Crore. Ceiling on total interest subventions shall be INR 75 Lakhs within the given eligible period</td></tr>
<tr><td>Quality certification, Travel for Life Registration & Certification etc., incentives</td><td colspan="5">Reimbursement offered up 100% or Rs.2.00 lakh for National Certificationand Rs.10.00 lakh for International Certification.

a. Applicants shall be eligible for costs associated with qualitycertification as below :
- Cost of certification (registration, application fees and otherpayments to certifying authority)
- Cost of association consulting, limited to 50% of cost of certification
b. Only quality certifications recognized by the Department MoT shallbe eligible.
c. Reimbursement shall be disbursed upon submission of proof ofobtaining certification & its cross verification.</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Sustainability Initiatives Incentive (refer note no. 11 below)</td><td colspan="3">Terms</td><td colspan="2">Incentive</td></tr>
<tr><td colspan="3">Maximum percentage of investment in capital cost of implementing thesustainability initiatives</td><td colspan="2">Upto25%</td></tr>
<tr><td colspan="3">Ceiling on reimbursement per project</td><td colspan="2">Up to INR 25 Lakhs or actual GST paid cost whatever is less</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Stamp duty and Registration charges exemption</td><td>50%</td><td>75%</td><td>100%</td><td>100%</td><td>100%</td></tr>
<tr><td colspan="5">Sale / Lease deeds executed in respect of purchase / lease of land/ built-uparea for a tourism project, provided that the sale deed, lease deed is entered into during the period of thePolicy.
MortgageandhypothecationforundertakingatourismprojectduringthePeriodofthePolicy.</td></tr>
</table>

१४.४.३ सुक्ष्म, लघू आणि मध्यम उद्योग युनिट्सना इतर वित्तीय प्रोत्साहन (MSME)

	A	**B**	**C**	**STZ/STD**
Eligibility Period (in years)	**05**	**05**	**07**	**07**
SGST reimbursement	50% of SGST of on net paid	75% of SGST of of on net paid	100% of SGST of on net paid	100% of SGST ofof on net paid
Electricity duty Exemption	50%	75%	100%	100%
Electricity Tariff refund (Difference between commercial tariff & industrial tariff)	50%	75%	100%	100%
Interest subventions	Up to **5%**Interest subventions on Loan of up to **INR 5 Crore.** Ceiling on total interest subventions shall be **INR 20Lakhs** within thegiven eligibility period	Up to **5%** Interest subventions on Loan of up to **INR 10 Crore.** Ceiling on total interest subventions shallbe **INR 25 Lakhs** within the given eligibility period	Up to **5%** Interest subventions on Loan of up to **INR 15 Crore.** Ceiling on total interest subventions shallbe **INR 50 Lakhs** within the given eligibility period	Up to **5%** Interest subventions on Loan of up to **INR 20 Crore.** Ceiling on total interest subventions shallbe **INR 50 Lakhs** within the given eligibility period
Quality certification incentives, Travel for LiFERegistration &Certification etc.	Reimbursement offered up 100% or Maximum Rs.2.00 lakh for NationalCertification and Rs.10.00 lakh for international Certification. **a.** Applicants shall be eligible for costs associated with qualitycertification as below : - Cost of certification (registration, application fees and other paymentsto certifying authority)			
Sustainability Initiatives Incentive (refer note no.11 below)	**Terms**		**Incentive**	
	Maximum percentage of investment in capital cost of implementing the sustainability initiatives		Upto25%	
	Ceiling on reimbursement per project		Up to INR 25 Lakhs or actual GST paid cost what ever is less	
Stamp duty and Registration charges exemption	50%	75%	100%	100%
	Sale / Lease deeds executed in respect of purchase / lease of land/ built-uparea for a tourism project, provided thatthe sale deed, lease deed is entered into during the period of the Policy. Mortgage and hypothecation for under taking a tourism project during the Period of thePolicy.			

१४.४.४ इतर पर्यटन युनिट्ससाठी आर्थिक प्रोत्साहन

आर्थिक प्रोत्साहनासाठी पात्र असलेल्या इतर पर्यटन युनिट्स खालीलप्रमाणे आहेत-

१) साहसी पर्यटन युनिट्स (जल,वायू वजमीन आधारित युनिट)

२) कृषी पर्यटन/ग्रामीण पर्यटन/इको टुरिझम

३) बीच शॅक्स

४) कॅरॅव्हॅन आणि कॅरॅव्हॅनपार्क

५) होम स्टे / बेड आणि ब्रेकफास्ट / निवासी भाड्याने घरे / तंबू निवास / पर्यटक अपार्टमेंट

६) या प्रकरणातील पात्र एकके दर्शविणाऱ्या पॅरामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे इतर युनिट्स.

	A	**B**	**C**	**STZ/STD**
Eligibility Period (inyears)	**03**	**03**	**05**	**05**
SGST reimbursement	50% of SGST on net paid	75% of SGST of on net paid	100% of SGST of on net paid	100% of SGST of on net paid
Electricity duty Exemption	50%	75%	100%	100%
Electricity Tariff (Difference between commercial tariff and industrial tariff)	50%	75%	100%	100%
Interest subventions	Up to **5%** Interest subventions onLoan of up to **INR 2 Crores.** Ceilingon total interest subventions shallbe **INR 05 Lakhs**	Up to **5%** Interest subventions on Loan of up to **INR 2 Crore.** Ceiling on total interest subventions shall be **INR 05 Lakhs**	Up to **5%** Interest subventions on Loan of up to **INR 2 Crore.** Ceiling on total interest subventions shall be **INR 10 Lakhs**	Up to **5%** Interest subventions on Loan of up to **INR 2 Crore.** Ceiling on total interest subventions shall be **INR 10Lakhs**
Stamp duty & Registration charges exemption	50%	75%	100%	100%
	Sale / Lease deeds executed in respect of purchase / lease of land/ built- up area for a tourism project, provided that the sale deed, lease deed is entered into during the period of the Policy. Mortgage and hypothecation for undertaking a tourism project during the Period of the Policy.			

1. Above incentives shall not exceed to eligible Fixed capital investment of the project,within the given eligible period whichever is earlier.
2. Eligible units should register with Directorate of Tourism and Ministry of Tourism. Also, use of Booking platform of DoT is mandatory, if available.
3. For availing of incentives, registered units have to apply for eligibility certificate toDirectorate of Tourism.

टीप:

१. भांडवली प्रोत्साहन प्रत्येक वर्षाच्या अखेरीस व्यावसायिक कार्यान्वित झाल्याच्या दिनांकापासून (C.O.D.- Commercial Operation Date) ५ (पाच) समान वार्षिक हप्त्यांमध्ये दिले जाईल. C.O.D च्या तारखेपासून मागील चार वर्षांत केलेली गुंतवणूक केवळ पात्र असेल.

२. या धोरणांतर्गत परिभाषित केलेले कोणतेही पात्र पर्यटन एकक, ज्याने धोरण अधिसूचित केल्याच्या तारखेस किंवा त्यानंतर प्रभावी पाऊल म्हणून पहिली गुंतवणूक (खरेदीची तारीख/कामाची ऑर्डर) केली असावी किंवा मुदत कर्जाचे किंवा विकासाची/बांधकामाची परवानगी प्रथम प्राप्त केली असावी, ते या धोरणांतर्गत पात्र मानले जातील.

३. धोरणांतर्गत पात्रतेचा दावा करण्यासाठी, कोणतेही नवीन/विस्तारीकरण, पात्र एकक, व्यावसायिक कार्य सुरू करेल आणि स्थळावरील स्थिर मालमत्ता देखील संपादन करेल, त्यांचा वापर करेल, अशा घटकांनाच फक्त अर्थसहाय्यास पात्र असतील.यामध्ये एककाने परवानगी असलेल्या गुंतवणुकीच्या कालावधीतच पर्यटनाशी संबंधित पात्र घटकांना अर्थसहाय्य दिले जाईल. या धोरणात परिभाषित केल्यानुसार सूक्ष्म, लघु आणि मध्यम तसेच मोठ्या, मेगा आणि अल्ट्रा मेगा युनिट्ससाठी उत्पादन उद्योगांसाठी परवानगी असलेला गुंतवणूक कालावधी चार वर्षांचा असेल.

४. पर्यटन धोरण २०१६ नुसार पात्र पर्यटन घटकांसाठीच्या प्रोत्साहनाच्या मंजूर पात्रतेच्या कालावधी, त्या प्रकल्पांना मंजूर केल्याप्रमाणे, मान्य असलेल्या पात्र कालावधीपर्यंत आपोआप वाढवला जाईल. ज्या प्रकल्पांनी 'पर्यटन धोरण २०१६' अंतर्गत तात्पुरते नोंदणी प्रमाणपत्र प्राप्त केले आहे, परंतु त्यांनी व्यावसायिक कामकाज सुरू केलेले नाही किंवा त्यांना अंतिम पात्रता प्रमाणपत्र मिळालेले नाही, अशा प्रकल्पांनाहीअंतिम पात्रता प्रमाणपत्र हे 'पर्यटन धोरण २०२४' अंतर्गत अनुज्ञेय असतील.

५. जास्तीत जास्त प्रोत्साहन वितरण म्हणजे वार्षिक आर्थिक कमाल मर्यादा पात्रतेच्या कालावधीने विभाजित केलेल्या पात्र भांडवली गुंतवणुकीच्या बरोबरीची असावी. पात्र भांडवली गुंतवणूक किंवा पात्रता कालावधी यापैकी जो आधी असेल त्या मर्यादेपर्यंत अनुज्ञेय प्रोत्साहन देय राहील. त्यानंतर कोणतीही मुदतवाढ अनुज्ञेय नाही.

६. व्याज अनुदान केवळ मुदत कर्जांवर लागू असेल.

७. भांडवली प्रोत्साहनासाठी पर्यटन धोरण २०२४ अंतर्गत तात्पुरत्या नोंदणी प्रमाणपत्रासाठी अर्ज केलेले किंवा अर्ज केलेले पात्र पर्यटन घटक भांडवली प्रोत्साहनासाठी पात्र असतील.

८. पर्यटन संचालनालय धोरणात्मक निकष आणि मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार सर्व प्रकल्पांना प्रोत्साहन देण्यास मान्यता देईल.

९. मेगा आणि अल्ट्रा मेगा प्रकल्पांसाठी अतिरिक्त सवलती किंवा प्रोत्साहनांची मागणी असल्यास प्रकरण निहाय तपासून त्यावर निर्णय घेण्याचे अधिकार मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली गठित उच्च स्तरीय समितीस असतील.

१०. Travel for Life मिशन अंतर्गत प्रकल्प धारकाने नोंदणी करणे अनिवार्य असेल.

११. पर्यटन संचालनालयाअंतर्गत नोंदणी करणे बंधनकारक असेल तसेच ऑनलाइन प्रणाली विकसित झाल्यानंतर त्या पोर्टलचा वापर बुकिंग प्लॅटफॉर्मचा वापर व ऑनलाइन ॲप्लिकेशन सुविधेचा वापर इ. बाबी अनिवार्य असतील.

१२.पर्यटन घटकांसाठी शाश्वत उपक्रम प्रोत्साहन:

अ) जलसंवर्धनाच्या उपाययोजना. (Water Harvesting etc.)

आ) पर्यटन घटकाच्या परिसरातील जलसाठ्यांतील गाळ काढून जलसाठ्यांचे पुर्नसंवर्धन करणे.

इ) प्रकल्पातून सोडण्यात येणाऱ्या सांडपाण्यावर प्रक्रिया करून परिसरातील निसर्ग परिसंस्थेवर आधारित प्रणाली स्थापित करणे.

ई) सौर पी. व्ही. पटल, सौर पवन संकरीत, लघु पवन टर्बाइन, सौर जल पंप, सौर दिवे, सौर हीटर्स, स्वयंपाकाची प्रणाली इत्यादींचा समावेश असलेल्या अक्षय ऊर्जा निर्मिती केंद्रांची स्थापना करणे.

उ) प्रकल्पात वस्तू आणि मानवी वाहतुकीसाठी प्रवासी आणि उपयुक्तता याकरीता विद्युत वाहनांचा वापर करण्यास प्राधान्य द्यावे व पर्यटकांना पर्यटन क्षेत्रात ई.व्ही व्हेइकलच्या चार्जिंगसाठी सुविधा पुरविणे.

ऊ) प्रक्रिया केलेल्या पाण्याचा पुरवठा आणि वापर वाढवण्यासाठी सक्रिय गाळ प्रक्रिया (ए. एस. पी.), मेम्ब्रेन बायो-रिएक्टर्स (एम. बी. आर.), रिव्हर्स ऑस्मोसिस (आर. ओ.), इको सिस्टम आधारित उपचार इत्यादी तंत्रज्ञानाचा वापर करून सांडपाणी प्रक्रिया आणि पुर्नवापर प्रणाली स्थापित करणे.

ऋ) मनुष्यबळावरील अवलंबित्व कमी करण्यासाठी, स्मार्ट मीटर/पंप/सेन्सर्स, डेटा एनालिटिक्स आणि क्लाऊड सोल्यूशन्सचा वापर करून व्यवसायाची निरंतरता आणि दूरस्थ कार्ये वाढविण्यासाठी पाणी आणि सांडपाण्यासाठी स्मार्ट सोल्यूशन्स/आयओटीची स्थापना.

ऌ) ऑनसाइट सेंद्रिय कचरा प्रक्रिया यंत्रणा बसविणे.

ऍ) प्रदूषण नियंत्रणासाठी आवश्यक त्या उपाययोजना करणे (पी. सी. डी.)

१४.४.५ व्यवहार्यता अंतर निधी (Vibalitiy Gap Funding)

१. पर्यटन विकासाचा व्यापक दृष्टीकोन व त्याच्यातून होणारे फायदे लक्षात घेऊन जे प्रकल्प आर्थिकदृष्ट्या व्यवहार्य नाहीत अशा एकल प्रकल्पांना आंतरव्यवहार्यता निधीची आवश्यकता असेल. आंतरव्यवहार्यता निधी भांडवली स्वरूपात असेल किंवा प्रकल्प बांधकामाच्या कालावधीत परिचालन निधी म्हणून असेल किंवा प्रकल्प चालू झाल्यापासून ४ वर्षापर्यंत पात्र असेल असे कोणतेही प्रकल्प तथापि आंतरव्यवहार्यता निधी हा प्रकल्प किंमतीच्या ४०% पेक्षा जास्त नसावा व एकूण भांडवली निधी ग्राह्य धरताना किमान निविदेत नमूद केलेल्या किंमतीच्या समान असावा.

२. नीती आयोगाने तयार केलेल्या पी. पी. पी. प्रकल्पांसाठीच्या आदर्श संहितेचा व केंद्र शासनाच्या वित्त मंत्रालयाने वेळोवेळी जारी केलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वे विचारात घेण्यात यावे. निविदा तयार करण्यासाठी आणि निविदा प्रक्रिया कार्यान्वयनासाठी व्यवहार सल्लागारांची नेमणूक केली जाईल.

१४.४.६. महिला उद्योजक / अनुसूचित जाती/जमाती/ भिन्न सक्षम घटक यांना अतिरिक्त प्रोत्साहन

महिला उद्योजक / अनुसूचित जाती/जमाती/ भिन्न सक्षम घटक मालकीचे आणि व्यवस्थापित असलेले नवीन पर्यटन विभाग (संस्थेमध्ये किमान ५१ टक्के समभाग सहभागासह) आणि दिव्यांगांना अतिरिक्त ५ टक्के भांडवली प्रोत्साहन आणि अतिरिक्त २ वर्ष कालावधीसाठी प्रोत्साहने अनुज्ञेय असेल. या पेक्षा जास्त कालावधी करीता निर्णय घेण्याचा अधिकार उच्चाधिकार समितीस असेल.

१४.४.७. राज्यात येणाऱ्या पर्यटकांसाठी टूर ऑपरेटर, एजंट्स, डेस्टिनेशन मॅनेजमेंट कंपनीस (डी. एम. सी.) प्रोत्साहन

Types	Minimum Pax (Annual Per Operator)	Minimum Annual Turn over (Per Operator)	Tax Rebate on annual turnover for tour packages in Maharashtra State		
			Tour Packages with 100% foreign national tourist	Tour packages on destinations other than Metro	In Metro and Municipal Corporation area
Travel Operators/Agents	500	INR 20,00,000	15%	12%	12%
MICE	1500	INR 10,00,00,000			
Destination Weddings	1000	INR 75,00,000			
Medical Tourism Operators (For International Patients Only)	500	INR 20,00,000	15%	Not Applicable	Not Applicable

टीप:

क) टूर ऑपरेटर्स/एजंट्स/डीएमसी यांनी पर्यटन संचालनालय पोर्टलवर किंवा ऑनलाइन प्रणालीवर त्यांचा हेतू आणि/तात्पुरते टूर सर्किट, पर्यटकांची संख्या (एम/एफ) इ. जाहीर करून ऑनलाइन नोंदणी करावे.

ख) पर्यटन संचालनालयाने विकसित केलेल्या प्रणालीद्वारे आरक्षण / नियोजन केल्यास प्रोत्साहने घेण्यासाठी त्यांना प्राधान्य देण्यात येईल.

ग) पर्यटकांची माहिती पर्यटन संचालनालयाला देणे अनिवार्य असेल.

घ) महाराष्ट्र राज्याची जी. एस. टी. बिले जिथे आवश्यक असेल तिथे केवळ महाराष्ट्र राज्याची उलाढाल मोजण्यासाठी स्वीकारली जातील.

ङ) अंतिम बिल/अर्ज सनदी लेखापाल / सनदी लेखापालांची संस्थेने प्रमाणित केलेला असावा.

च) आर्थिक वर्षाच्या तिमाही आधारावर प्रोत्साहनांची परतफेड केली जाईल.

छ) संबंधितांशी सल्लामसलत करून पर्यटन विभागाच्या पर्यटन स्थळांची यादी प्रकाशित करेल.

ज) पर्यटन संचालनालयाद्वारे धोरणातील निकषानुसार आणि मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार सर्व पात्र प्रकल्पांना अनुज्ञेय प्रोत्साहने देण्यात येतील.

झ) राज्याला भेट देणाऱ्या टूर ऑपरेटर आणि पर्यटकांसाठी विम्याची तरतूद करण्यास परवानगी आहे. शासकीय ऑनलाईन पोर्टल किंवा स्वीकारलेल्या पद्धतीद्वारे बुक केलेल्या टूर पॅकेजसाठी विम्याचा पर्याय उपलब्ध असेल. यासाठी स्वतंत्र मार्गदर्शक तत्वे पर्यटन संचालनालयाद्वारे निर्गमित करण्यात येतील.

१४.४.८. देश आणि परदेशातील पर्यटन प्रदर्शने, ट्रॅव्हल शो/मार्ट्समध्ये सहभागी होण्यासाठी पर्यटन भागधारकांना प्रोत्साहन

Sr.No.	Participation in	Quantum of financial assistance
1.	Tourism Event with in Maharashtra	50% of cost of rental of stall/ space at the event or INR 2 Lakh, which ever is lower
2.	Tourism Event outside Maharashtra	50% of cost of rental of stall/ space at the event or INR 3 Lakh, which ever is lower
3.	International Tourism Event out side India	50% of cost of rental of stall/ space at the event or INR 5 Lakh, which ever is lower

राज्यातील पर्यटन स्थळाची प्रसिद्धी देण्यासाठी आयोजित करण्याच्या events मध्ये पर्यटनाशी संबंधित उत्पादने यांना प्राधान्याने व्यासपीठ उपलब्ध करून दिले जाईल. याकरीता प्रथम येणाऱ्यास प्रथम प्राधान्य या तत्त्वावर, एका वर्षात जास्तीत जास्त ५ राष्ट्रीय (राज्यात व राज्याबाहेर) आणि ५ आंतरराष्ट्रीय सहभागांसाठी हे प्रोत्साहन दिले जाईल.

१४.४.९. ग्रामीण पर्यटन मेळा / वार्षिक मेळा आयोजित करण्यासाठी प्रोत्साहन

मूर्त आणि अमूर्त वारशासह पर्यटन स्थळे लोकप्रिय करण्यासाठी पर्यटन विभागमोठे किंवा लहान पर्यटन उत्सवांचे वार्षिक नियोजन करून पुढील ५ वर्षाचे दिनदर्शिका तयार करून ते प्रकाशित करेल.

Sr. No.	Category of Fair	Quantum of financial assistance
1.	Major Fair	INR 10 lakhs per year per organizer
2.	Minor Fair	INR 5 lakhs per year per organizer
3.	List of major fairs would be issued by Directorate of Tourism, Maharashtra. Incentive would be provided to max. 3 events per year per organizer.	

१४.४.१०. युवा पर्यटनासाठी प्रोत्साहन

शासकीय मध्यवर्ती शाळा (GIC/GGIC) / सरकारी पदवी महाविद्यालय / नवोदय विद्यालय / केंद्रीय विद्यालय / श्रमिक शाळा (अटल) / कस्तुरबा गांधी विद्यालय, शासकीय औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था (ITIs),सर्व अनुदानित व विनाअनुदानित शैक्षणिक संस्था इत्यादी शैक्षणिक संस्थांमध्ये स्थापन केलेल्या प्रति युवा क्लबला एका वर्षासाठी रू. २५,००० एवढे अनुदान दिले जाईल. दिनांक १८ जुलै २०२३ च्या शासन निर्णयानुसार पर्यटनाशी संबंधित उपक्रमांसाठी (उदा. राज्यभर सहलीचे आयोजन करणे आणि मुलांसह शाळा/जिल्हा स्तरावर पर्यटन उपक्रम राबवणे) YUVA अंतर्गत केंद्रीय पर्यटन मंत्रालयाच्या धर्तीवर एक अंमलबजावणी एजन्सीची नियुक्ती करून निर्धारित केलेल्या देखरेख आणि अंमलबजावणी एजन्सीद्वारे आर्थिक सहाय्य केले जाईल.

१४.४.११. पर्यटनपुरस्कार

Types of Tourism awards	District Level	Division Level	State Level	Awardee
Best Tourism Village	----	INR 5 Cr	INR10 Cr	Collector, Divisional Commissioner, Local Self Government
Best Homestay	INR.25,000/-	INR.50,000/-	INR1 Lakh	Homestay
Best Agro Tourism units	INR.25,000/-	INR.50,000/-	INR1 Lakh	Agro Tourism Unit
Note: Amount received as award for best tourism village shall utilized for development of concerned best tourism village by Directorate of Tourism with Local Self-Government jointly				

१४.४.१२. हॉस्पिटॅलिटी संबंधित प्रशिक्षण आणि होमस्टे/व्हिलाज्/बंगलोज् संलग्नतेसाठी प्रोत्साहन

Sr.No.	Item	Incentive
1.	Hospitability unit which will send its employees, tour guides etc. for Hospitability training through reputed accredited Institute/College etc.	**Reimbursement of 75%** of the cost of fees paid for Short/Medium term course/training or INR 12,000, whichever is less
2.	Hospitability units which will establish affiliation with Home stays or its Cluster, Tourist villas, Agro Tourism units for its quality improvement, skilling of owner of such affiliated units, Hand holding, training etc.	The two parties will sign MoU and will receive **SGST reimbursement** forthe turnover achieved through the MoU.

१४.४.१३. कौशल्य विकास कार्यक्रमांना प्रोत्साहन

१. पर्यटन संचालनालयांतर्गत नोंदणी केलेल्या हॉटेल व्यावसायिक, टूर ऑपरेटर इत्यादींनी नियुक्त केलेल्या मनुष्यबळासाठी पर्यटन विषयक अभ्यासक्रम आणि मोड्यूल्स (विदेशी भाषा कौशल्यांसह) अशा मनूष्यबळासाठी प्रदान केले जातील. जास्तीत जास्त ६०० मनुष्यबळ प्रतिवर्षी या प्रोत्साहनाचा लाभ घेऊ शकतील. या योजनेचा एक व्यक्ती एकाच वेळेस लाभ घेऊ शकेल. अभ्यास क्रमाच्या शुल्काची १००% किंवा कमाल रू.१२,५०० यापैकी जे कमी असेल ते पंधरा दिवस किंवा त्याहून अधिक कालावधीच्या अभ्यासक्रमासाठी प्रति विद्यार्थी विद्यावेतन अदा केले जाईल.

२. पर्यटन संचालनालयांतर्गत नोंदणी केलेल्या स्थानिक पर्यटन क्षेत्रांजवळील पर्यटक मार्गदर्शकांना रू.७,५००/- एवढे मासिक मानधन दिले जाईल. हे तीन महिन्यांच्या कालावधीसाठी दिले जाईल. यासाठी पर्यटक मार्गदशकाला एक विदेशी भाषा प्रमाणपत्र, गाईड प्रशिक्षण प्रमाणपत्र, पर्यटन संचालनालया बरोबर

नोंदणी, पर्यटन संचालनालयाच्या पोर्टलवर त्याने नियोजित केलेल्या सहलींची माहिती पुरविणे, त्याने निवडलेल्या विषयाबाबत त्याच्या क्षेत्रात किमान १० सहली प्रतिमहा यशस्वी रीत्या पूर्ण केलेल्या असाव्यात, राज्यातील विभागनिहाय जास्तीत जास्त प्रति विभाग १०० सहल मार्गदर्शक यांना हा लाभ देण्यात येईल. या योजनेअंतर्गत टूर गाईडला धोरणाच्या कालावधीत एकदाच प्रोत्साहन देय असेल.पर्यटन संचालनालयाबरोबर नोंदणीकृत टूर ऑपरेटर असोसिएशन / हॉटेल / रिसॉर्टस् / टूर गाईड असोसिएशन इ. यांची शिफारस यासाठी बंधनकारक राहील.

३. औद्योगिक संस्था/वाणिज्य मंडळे/मान्यता प्राप्त पर्यटन आणि आदरातिथ्य संस्था इत्यादींनी त्यांच्या सीएसआर निधीचा वापर राज्याच्या पर्यटन मनुष्यबळाच्या विकासासाठी प्रोत्साहन निधी म्हणून वापर करावा.

१४.४.१४. पर्यटन / आतिथ्य उद्योगातील संशोधनासाठी प्रोत्साहन

१. मान्यता प्राप्त व पर्यटन संचालनालयाकडे नोंदणीकृत केलेल्या प्रवासी संघटना/हॉटेल संघटना/चेंबर ऑफ कॉमर्स/इतर प्रवास आणि आतिथ्य संस्था/नामांकित आणि नोंदणीकृत स्वयंसेवी संस्था (जसे की निसर्गासाठी जागतिक निधी, कासव संवर्धन, वारसा रूपांतरण, वन्यजीव, हस्तकला इ.), व्यवस्थापन संस्था आणि विद्यापीठांनी महाराष्ट्रातील प्रवास आणि पर्यटन/आतिथ्य क्षेत्रावरील संशोधन अभ्यास करण्यासाठी जास्तीत जास्त १० लाखाच्या मर्यादेत प्रोत्साहान देईल. यासाठी संचालनालय प्रस्ताव मागवून त्यांची तपासणी करून ते प्रस्ताव शासनास सादर करेल. विभागाचे सचिव यांच्या अध्यक्षतेखालील समिती दरवर्षी कमाल ५ पर्यंतच्या प्रस्तावांना आर्थिक सहाय्य केले जाईल.

२. उद्योगाची प्रासंगिकता आणि आवश्यकतेनुसार दरवर्षी संशोधनाचा विषय निश्चित केला जाईल. दरवर्षी अशा ५ (पाच) एवढ्या मर्यादेत संशोधन प्रस्तावांना मंजुरी देण्यात येईल. मान्यता प्राप्त आदरातिथ्य संघटना आणि पर्यटन आदरातिथ्य आणि व्यवस्थापन शैक्षणिक संस्थांमार्फत होणाऱ्या संशोधनाला प्राधान्य दिले जाईल.

१४.४.१५. आयसीटी (माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञान) सक्षमी करणासाठी प्रोत्साहन

१. डिजिटल मंच आणि नवीन माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणाऱ्या राज्यातील राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय पर्यटन आणि प्रवासी बाजारपेठा, चर्चासत्रे, प्रदर्शन आणि इतर कार्यक्रमांच्या आयोजनासाठी आणि त्यांना सहाय्य करण्यासाठी प्रतिवर्षी रू.१० लाख रुपयांपर्यंत प्रोत्साहन दिले जातील. एका आर्थिक वर्षात फक्त एकाच कार्यक्रमास असे प्रोत्साहन अनुज्ञेय राहील.

२. पर्यटन संचालनालयाबरोबर नोंदणीकृत केलेल्या टूर आणि ट्रॅव्हल ऑपरेटर्स यांना वार्षिक निर्मिती खर्चाच्या २५ टक्के वा अधिकतम रू.१० लाखाच्या मर्यादेत आर्थिक प्रोत्साहन मिळण्यास पात्र असतील. ऑडिओ/व्हिडिओ मार्गदर्शक, डिजिटल प्रचार साहित्य (डिजिटल प्लॅटफॉर्म/मोबाइल अनुप्रयोग/वेबसाइट/मेटाव्हर्स), कृत्रिम बुद्धिमत्ता, रोबोटिक्स, आभासी वास्तव निर्मितीसाठी प्रतिवर्षी रू.१० लाख रुपयांपर्यंत प्रोत्साहन दिले जाईल.एका आर्थिक वर्षात फक्त १० घटकांना खर्चाच्या २५ टक्के अथवा रू.१०.०० लाख असे प्रोत्साहन अनुज्ञेय राहील. हे अनुदान फक्त राज्यातील पर्यटन स्थळांच्या प्रसिद्धी व प्रचार इत्यादीसाठी लागू राहील.

१४.४.१६. दुर्मिळकला, संस्कृती आणि पाककला पुनरुज्जीवित करण्यात मदत करण्यासाठी प्रोत्साहन

१. राज्याअंतर्गत असलेल्या प्रसिद्ध पर्यटन स्थळांच्या ५० किलोमीटर परीघातील राज्याच्या दुर्मिळ किंवा लुप्तप्राय स्वदेशी कला, संगीत, हस्तकला, लोकनृत्य आणि पाककृतींचे संवर्धन, इत्यादींना प्रोत्साहन आणि पुनरुज्जीवन करण्यात गुंतलेल्या प्रत्येक संवर्गातील व्यक्ती अथवा समूहाला प्रोत्साहने देण्याचे धोरण असून संबंधित धारकाकडून आवेदन पत्र मागवून रू.५.०० लाख रुपयांच्या मर्यादेत सचिव (पर्यटन) यांच्या अध्यक्षतेखाली समितीद्वारे निवड केलेल्या गटास / व्यक्तीस एकवेळचे प्रोत्साहन देण्यात येईल. याकरीता संबंधित व्यक्ती / समूह / गट यांनी पर्यटन संचालनालयाकडे नोंदणी करणे अनिवार्य असेल. याकरीता दुर्मिळ कला, संस्कृती, हस्तकला आणि खाद्यपदार्थांची अधिसूचित यादी पर्यटन संचालनालयाकडून निर्गमित करण्यात येईल त्यामध्ये बदल करण्याचे अंतिम अधिकार हे पर्यटन संचालनालयाकडे असतील.

२. वरील प्रयोजनासाठी प्रथम नोंदणी / प्रथम आवेदन पत्र या तत्त्वावर प्रत्येक क्षेत्रात वर्षाला केवळ १० व्यक्ती/गट/समूह यांना प्रोत्साहन दिले जाईल.

१४.४.१७. नाविन्यपूर्ण उत्पादने / सेवांसाठी प्रोत्साहन

राज्यातील नवीन आणि नाविन्यपूर्ण स्वरूपात यशस्वीपणे कार्यान्वित झालेले आहेत अशा नाविन्यपूर्ण १० पर्यटन प्रकल्पांसाठी पर्यटन संचालनालयाद्वारे निवड करून रू.५०,०००.०० एवढे प्रोत्साहन प्रदान केले जातील.

१४.४.१८. दिव्यांगांना रोजगार देण्यासाठी प्रोत्साहन

ज्या पर्यटन प्रकल्पात अधिकाअधिक ५ कामगार हे दिव्यांग प्रवर्गातील असतील अशा प्रकल्पास दरमहा प्रति कामगार रु.१५००.०० एवढे दिव्यांग कामगार वेतन प्रोत्साहन देण्यात येईल.

१४.४.१९. पर्यावरण पर्यटन प्रमाणपत्रासाठी प्रोत्साहन

राज्यातील जे प्रकल्प केंद्रीय पर्यटन मंत्रालयाच्या शाश्वत पर्यटन (Sustainable Tourism) च्या निकषाप्रमाणे असेल अशा पहिल्या १० प्रकल्पांना रू. १०.०० लक्ष एवढ्या मर्यादेपर्यंतच्या खर्चाची परतफेडीसाठी प्रोत्साहन अनुज्ञेय राहील. तथापि एका प्रकल्पाला एकदाच लाभ अनुज्ञेय असेल. ज्या प्रकल्पांना GRIHA / IGBC / LEED अशा संस्थेंद्वारे प्रमाणित करण्यात आलेले आहेत, अशा प्रकल्प धारकांना यासाठी प्राधान्य देण्यात येईल.

१४.५. पात्र भांडवली गुंतवणूक (Eligible Capital Investment)

१४.५.१. "पात्र भांडवली मालमत्ता" किंवा "ECI" चा म्हणजे पायाभूत सुविधा (कुंपण, अंतर्गत रस्ते, चिन्हे, शौचालये आणि इतर मूलभूत पायाभूत सुविधा) यामध्ये खालील घटकांचा समावेश आहे,

१) संरचना आणि इमारती; झाडे,
२) स्वदेशी आणि आयात केलेली यंत्रसामग्री आणि उपकरणे,
३) साहित्य हाताळणी उपकरणे
४) यांत्रिक, इलेक्ट्रिकल आणि प्लंबिंग इंस्टॉलेशन्स
५) फिक्स्चर, फर्निचर आणि फिटिंग्ज

६) घन व द्रव शास्त्रीय कचरा प्रक्रिया सुविधा

७) ट्रान्सफॉर्मर जनरेटर

८) कॅप्टिव्ह पॉवर प्लांट,अक्षय ऊर्जा स्त्रोत इ.

९) उपरोलेखित आणि आवारात वापरण्यासाठी स्थापित केलेल्या इतर सहाय्यक सुविधांसह उपयुक्तता आणि स्थापना शुल्क इत्यादींचा समावेश आहे.

१४.५.२. पात्र भांडवली गुंतवणूक (ECI) साठी अपात्र घटक:

१) पात्र भांडवली गुंतवणूक (ECI) यामध्ये केवळ SGST परतावा वगळता भांडवली प्रोत्साहनांसाठी जमिनीची किंमत ही भांडवली गुंतवणुकीसाठी पात्र असणार नाही.

२) पात्र भांडवली गुंतवणूक (ECI) वरील प्रोत्साहन हे प्रकल्प कार्यान्वित (Commercial Operational Date) होण्याच्या दिनांकापासून मागील ४ वर्षांत केलेली भांडवली गुंतवणुकच फक्त पात्र असेल. त्याआधीच्या कालावधीत केलेली गुंतवणूक ही प्रोत्साहनास पात्र असणार नाही.

३) अमूर्त मालमत्ता, ज्यात मर्यादा न ठेवता, बौद्धिक संपदा अधिकार आणि सद्भावना यांचा समावेश आहे अशा बाबींवरील गुंतवणुक अपात्र असेल.

४) राज्य / केंद्र सरकार / किंवा इतर कोणत्याही एजन्सीकडून अनुदान किंवा तत्सम प्रकारचे आर्थिक सहाय्यघेतले असल्यास ते अनुदान प्रोत्साहनासाठी पात्र नसेल.

१४.५.३. राज्य/केंद्र शासन/किंवा इतर कोणत्याही संस्थेकडून अनुदान किंवा तत्सम प्रकारचे भांडवली मालमत्तांसाठी अर्थसहाय्य दिलेले असावेत आणि त्या प्रकल्पाच्या मालकीच्या असाव्यात किंवा भाडेपट्टीवर असाव्यात, परंतु अशा **भाडेपट्टीचा कालावधी** पुढीलप्रमाणे असेलः

१) इमारतीसाठी, १५ वर्षांपेक्षा कमी नाही; आणि

२) इतर सर्व स्थिर मालमत्तेसाठी – मालमत्तेच्या अंदाजे निर्देशित आयुष्याच्या निम्म्यापेक्षा कमी नसाव्यात (जेथे अशा अवशिष्ट जीवनकालाचा शासनाच्या परवानाधारक अभियंत्याद्वारे केलेल्या निकषानुसार करण्यात येईल).

३) भाडेपट्ट्याने दिलेल्या भांडवली मालमत्तेचे मूल्य या मालमत्तेच्या निव्वळ वर्तमान मूल्यानुसार, लीज डीडच्या अंमलबजावणीच्या तारखेनुसार किंवा सामंजस्य कराराच्या तारखेनुसार (लागू असल्यास), यापैकी जे नंतर असेल, १०% सवलतीचा दर वापरून, किंवा म्हणून केले जाईल. गुंतवणुकीच्या कालावधीत लीज अंमलात आणली गेली असेल तर वेळोवेळी सूचित केले जाऊ शकते.

४) सर्व भांडवली मालमत्तेचा वापर आणि केवळ प्रकल्प साइटवर स्थापित केला जावा.

५) ECI मधील पात्र गुंतवणुकीत हे समाविष्ट नसावे:

६) बांधकामा पूर्वीचा खर्च आणि सल्लागाराचा खर्च

७) भांडवली व्याज.

८) खेळते भांडवल

९) विस्तार प्रकल्पांच्या बाबतीत, वर वर्णन केलेल्या गणनेनुसार, ECI ची गणना केवळ विस्तार घटकासाठी केली जाईल. विस्तार विद्यमान क्षमतेच्या ५०% पेक्षा जास्त असावा (उदा. रूम्स/ राईडस्इ.).

१४.६. बिगर-आर्थिक प्रोत्साहन

१४.६.१. कृषी पर्यटनाला प्रोत्साहन

क) कृषी पर्यटन व्यवसायास यापुढे शेतीपुरक व्यवसाय म्हणून ओळखण्यात येईल जसे, शेळीपालन, दुग्धव्यवसाय, रेशीमपालन, मधुमक्षीपालन इ.

ख) संबंधित सक्षम अधिकाऱ्यांकडून पडताळणी झाल्यानंतर शेतकऱ्यांना १० वर्षांसाठी कृषी-पर्यटन परवाना देण्यात येईल.

ग) पर्यटन संचालनालय अशा धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी कौशल्याच्या विकासाला प्रोत्साहन देईल आणि कृषी पर्यटन उद्योगांसाठी प्रशिक्षणास प्रोत्साहन देईल.

घ) शेतकरी कृषी उत्पादने किंवा स्थानिक उत्पादने, हस्तकला इ. पर्यटक वअभ्यागतांना उपलब्ध करून देण्यास या व्यासपिठाचा वापर करता येईल.

ङ) कृषी पर्यटन उद्योगांमध्ये होमस्टेसाठी घरगुती दराने वीज आकारली जाईल.

च) तात्पुरते तंबू वपॉड्स, मोबाइल हाऊस, ट्री हाऊस, आदिवासी झोपड्या, इको हाऊस, मचान, वैदिक पद्धतीचे घर इत्यादी निवासस्थानांना परवानगी आहे.

छ) कृषी पर्यटनासाठी शेतकऱ्याला यापुढे बिगर-कृषी परवान्याची आवश्यकता नसेल. मात्र, संबंधित कृषी पर्यटन एककांच्या उपक्रमांची माहिती त्या भागातील महसूल विभाग यांना माहितीसाठीदेण्यात यावे.

१४.६.२. वेलनेस पर्यटनासाठी प्रोत्साहन

प्रकल्प धारकाने शेतकऱ्याबरोबर किमान १० वर्षांच्या दीर्घ भाडेपट्टीचा करार केल्यास असा घटक प्रोत्साहानासाठी पात्र असेल.

१४.६.३. कॅरॅव्हॅन पर्यटनासाठी प्रोत्साहन

क) राज्यात पर्यटनाच्या उद्देशाने कॅरॅव्हॅन/कॅम्पर ट्रक/व्हॅन चालवण्यासाठी मंजुरी देण्यात येत आहे. राज्य परिवहन आयुक्त याबाबतची वाहनांची नोंदणी करण्याची अंमलबजावणी करतील.

ख) कॅरॅव्हॅनसाठी सार्वजनिक पार्किंगच्या ठिकाणी प्राधान्याने स्थानिक प्राधिकरणांनी पार्किंगसाठी अशा वाहनांना परवानगी अनुज्ञेय असेल.

ग) अशा वाहनांना ज्या राज्यात पर्यटन वाहन म्हणून वापर करावयाचा असेल तेथील संबंधित प्राधिकाऱ्याकडून वाहनांना पर्यटन वाहन म्हणून दर्जा देण्यात यावा.

घ) महाराष्ट्र टूरिझम सोशल प्लॅटफॉर्म व फॅम टूर्सद्वारे टुरिझमचा प्रचार व प्रसार करेल.

ङ) सर्व कॅरॅव्हॅन धारकांना पर्यटन संचालनालयाकडे नोंदणी करणे आवश्यक असेल.

१४.६.४. बिगर-कृषी कर आणि विकास शुल्क सूट

१) सर्व पर्यटन प्रकल्पांना बिगर-कृषी कर आणि बिगर-कृषी परवानगीतून संपूर्ण सूट अनुज्ञेय असेल.

२) MTDC / पर्यटन संचालनालय किंवा खाजगी गुंतवणूकदार/प्रस्तावकाद्वारे चालवल्या जाणाऱ्या सर्व प्रकल्पांना हे लागू होईल.

३) कृषी पर्यटन उद्योग, कॅरॅव्हॅनपार्क, हेली पर्यटन प्रकल्प, ई. व्ही. चार्जिंग स्टेशन्स, साहसी खेळांसाठी बिगर कृषी परवानगीची आवश्यकता राहणार नाही.

४) पर्यटन/आदरातिथ्य घटक मंजूर करताना विकास शुल्कातून सूट दिली जाईल.

१४.६.५. परवाने आणि मंजुरीचे नूतनीकरण

पर्यटन प्रकल्पांसाठी निवास परवाना, खाण्याचा परवाना, पोलिस परवानगी, दुकान आणि आस्थापना कायद्यांतर्गत परवाना आणि अन्न आणि औषध प्रशासनाखालील परवाना यासारखे विविध परवाने आणि मंजुरी आवश्यक असतात. या परवान्यांचे दरवर्षी नूतनीकरण करावे लागते. या धोरणानुसार, या परवाने/परवानग्यांसाठी सध्याच्या वार्षिक नूतनीकरणाऐवजी संबंधित प्राधिकराणाद्वारे ते दर ५ वर्षांनी करावे.

१४.६.६. प्रोत्साहन पॅकेज योजना

उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार विभागाच्या संदर्भाधीन क्रमांक ०७, ०८ व ०९ येथे नमुद केलेल्या शासन निर्णयानुसार प्रोत्साहनपर योजनेशी जोडून किंवा त्यानंतरच्या कोणत्याही बदलाशी जोडून राज्यातील पर्यटन उद्योगांना प्रोत्साहन देणे. या धोरणांतर्गत प्रोत्साहनपर योजना राज्यातील पर्यटन क्षेत्राच्या गरजेनुसार तयार केल्या आहेत.

१४.६.७. पर्यटन घटकांना उद्योग म्हणून घोषित केल्यावर होणारे फायदे

या धोरणांतर्गत समाविष्ट असलेल्या सर्व पर्यटन प्रकल्पांना उद्योग म्हणून परिभाषित प्रकल्पांना मिळणाऱ्या इतर फायद्यांच्या उद्देशाने 'उद्योग' मानले जाईल.

१४.६.८. पायाभूत सुविधा समर्थन

रस्ते, पाणीपुरवठा जोडणी, सबस्टेशन, ट्रान्सफॉर्मर, सेवा केबल, पारेषण मार्ग इ. सारख्या पायाभूत सुविधा पुरविण्याबाबत राज्यप्राधान्य देईल. पर्यटन घटकाचे बांधकाम जलदगतीने होणे, सुरक्षित/सुरळीत वाहतुक,विजेच्या खांबाची देखभाल व दळणवळण, विद्युत तारेची जोडणी, इत्यादींचे जलद/वेगाने स्थलांतर सुलभ होण्यासाठी पायाभूत सुविधांचा विस्तार केला जाईल.

१४.६.९. Open acces वीजपुरवठा

या धोरणांतर्गत येणाऱ्या सर्व पर्यटन उद्योगांना open access द्वारे वीज जोडणी करण्यात येईल.

१४.६.१०. पर्यावरण आणि अग्निसुरक्षा

जेथे लागू असेल तेथे, पर्यावरण संरक्षण कायदा, १९८६ आणि त्याअंतर्गत जारी केलेल्या अधिसूचनांनुसार धोरणांतर्गत येणाऱ्या सर्व पर्यटन केंद्रांसाठी राज्य १ महिन्याच्या कालावधीत पर्यावरण आणि अग्निसुरक्षा अनुमती प्रदान करण्यात यावी.

१४.६.११. अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक आणि पर्यटन / आदरातिथ्य उद्योग जागा वापर

क) चटई क्षेत्र निर्देशांक

i. उद्योग, ऊर्जा आणि कामगार विभागाच्या संदर्भाधीन क्रमांक ११ येथील शासन निर्णयान्वये चटई क्षेत्र निर्देशकांशी संबंधित घटकांसाठी बृहन्मुंबई क्षेत्र व राज्यातील उर्वरित क्षेत्रासाठी अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक खालील तक्त्यात दर्शविल्यानुसार अनुज्ञेय असतील :-

Sr. No.	Minimum Road Width	Maximum Permissible FSI Greater Mumbai Region	Maximum Permissible FSIR Rest of Maharashtra
1	12m	Upto3	Upto3
2	18m	Upto4	Upto3.5
3	27m	Upto5	Upto4

ii. अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांकांची कमाल मर्यादा ही वर नमूद केल्यानुसार अथवा स्थानिक विकास नियंत्रण नियमावलीतील तरतुदीनुसार यापैकी जो अधिक असेल त्यानुसार अनुज्ञेय राहील, यामध्ये नगर विकास विभागाने घोषित केलेले कृषी क्षेत्र, ना-विकास क्षेत्र, किंवा इतर कोणतेही विशेष क्षेत्र याचा अपवाद राहील. या क्षेत्रात अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांकाची कमाल मर्यादा प्रचलित विकास नियंत्रण नियमावलीनुसार लागू राहील.

iii. त्यानुसार संबंधित विशेष नियोजन प्राधिकरण हे प्रचलित विकास नियंत्रण नियमावली (DCRs), सर्वसमावेशक विकास नियंत्रण व प्रोत्साहन नियमावली (DCPRs) व एकत्रिकृत विकास नियंत्रण व प्रोत्साहन नियमावली (UDCPRs) मध्ये आवश्यक सुधारणा करतील.

iv. महाराष्ट्र राज्य-२०२३ च्या नवीन माहिती तंत्रज्ञान आणि माहिती तंत्रज्ञान सक्षम सेवा धोरणानुसार, मूलभूत चटई क्षेत्र निर्देशांकाव्यतिरिक्त, आतिथ्य /पर्यटन घटकांसाठी अतिरिक्त मजल्यावरील जागेसाठी शुल्क अनुज्ञेय राहील.

ख) बृहन्मुंबई महानगरपालिका क्षेत्रासाठी:

बृहन्मुंबई महानगरपालिका क्षेत्रातील सर्व सार्वजनिक आणि खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उद्यान / एव्हीजीसी पार्क प्रकल्पांना अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांकाकरिता आकारावयाच्या प्रचलित अधिमूल्याचा जो प्रचलित दर विकास नियंत्रण नियमावली-2034 (DCPRs २०३४) च्या अनुषंगाने निश्चित करण्यात आला आहे, त्या दराच्या 50 टक्के दराने अधिमूल्य आकारणी करुन, अंतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक अनुज्ञेय राहील.

ग) उर्वरित राज्यासाठी:

i. विदर्भ, मराठवाडा, धुळे, नागपूर, रत्नागिरी आणि सिंधुदूर्गमधील क्षेत्रामध्ये अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांकांकरीता अधिमूल्य आकारले जाणार नाही.

ii. युनिफाइड डेव्हलपमेंट कंट्रोल अँड प्रमोशन रूल्स (यू. डी. सी. पी. आर.) आणि विशेष नियोजन प्राधिकरणाच्या डी. सी. आर. नुसार, (ख) आणि (ग) (i) व्यतिरिक्त इतर क्षेत्रांसाठी प्रचलित दराच्या ५० टक्के दराने हप्ते आकारून सर्व सार्वजनिक आणि खाजगी आतिथ्य उद्यानांसाठी अतिरिक्त एफ. एस. आय. ला परवानगी असेल.

घ) मध्यवर्ती व्यापार केंद्र:

प्रचलित विकास नियंत्रण नियमावलीतील तरतूदींनुसार कोणत्याही नियोजन प्राधिकरणाने एखाद्या क्षेत्रास मध्यवर्ती व्यापार केंद्र घोषित केल्यास त्यामधील नोंदणीकृत सार्वजनिक आणि खाजगी आदरातिथ्य उद्योग; माहिती तंत्रज्ञान उद्योग/एव्हीजीसी उद्योग; यांना मध्यवर्ती व्यापार केंद्रासाठीच्या प्रचलित विकास नियंत्रण नियमावलीमध्ये अधिमूल्याचा जो प्रचलित दर निश्चित केला आहे त्या प्रचलित दराच्या ५० टक्के दराने अधिमूल्य आकारणी करून अतिरिक्त चटई क्षेत्र निर्देशांक अनुज्ञेय राहील.

ङ) या व्यतिरिक्त इतर अनुज्ञेय असलेले चटई क्षेत्र निर्देशांक जसे की, फंग्जीबल, ॲन्सीलरी चटई क्षेत्र निर्देशांक हे संबंधित स्थानिक विकास नियंत्रण नियमावलीतील(DCR/ UDCPR/ CDCPR)तरतुदींनुसार अनुज्ञेय राहील.

च) विकासकाला पर्यटन घटकासाठी वाढीव अतिरिक्त एफएसआयसाठी प्रीमियम, विकास शुल्क, सहायक शुल्क आणि इतर शुल्क भरण्याची परवानगी दिली जाईल.

छ) चटई क्षेत्र निर्देशांकामधून वगळण्यात आलेले पर्यटनाशी संबंधित घटक.

तळघरातील पार्किंग, साठवण आणि डिझेल जनरेटर (डी. जी.) संच बसवण्यासाठी वापरलेली जागा ही चटई क्षेत्र निर्देशांकात गणली जाणार नाही.

१४.६.१२. <u>इमारतींवरील शिथिल निर्बंध</u>

राष्ट्रीय इमारत संहितेच्या तरतुदींनुसार, पार्किंगचे निकष, मजल्याची उंची, मेट्रो, डी. जी. सेट्स, एफ. एस. आय. इत्यादी मार्गिकांमध्ये परवानगी असलेली आच्छादित बाल्कनी यासारख्या निकषांनुसार डी. सी. आर. मध्ये योग्य सुधारणा केल्या जातील.

१४.६.१३. <u>मनोरंजनाकरिता मजल्याची तरतूद</u>

१५ मीटरपेक्षा जास्त उंचीच्या हॉटेलच्या इमारतीच्या बाबतीत, खालील बाबींच्या अधीन राहून मनोरंजनात्मक मजल्याला परवानगी दिली जाऊ शकते –

i) अशा मजल्याची उंची ४.५ मीटरपर्यंत असेल आणि ती सर्व बाजूंनी उघडी असेल.

ii) अशा मजल्याचा वापर जलतरण तलाव बांधण्यासह मनोरंजनाच्या उद्देशाने/उपक्रमांसाठी केला जाईल आणि तो यू. डी. सी. पी. आर. नुसार आवश्यक असलेल्या मनोरंजनाच्या मोकळ्या जागेव्यतिरिक्त असेल.

iii) अशा एका मजल्याला प्रत्येक २० मीटर उंचीवर परवानगी दिली जाऊ शकते, तथापि, पहिल्या मजल्याला १५ मीटर उंचीनंतर परवानगी दिली जाऊ शकते.

iv) अशा मजल्याची गणना चटई क्षेत्र निर्देशांकामध्ये केली जाणार नाही, तथापि, कपडे बदलण्याची खोली, स्वच्छतागृह इ. सारख्या पूरक बांधकामांची गणना चटई क्षेत्र निर्देशांकामध्ये केली जाईल.

१४.६.१४. मिश्र जमिनीचा विकास

मिश्र जमिन वापर अनुज्ञेय असेल, तथापि अशा वापरातील पर्यटनाशी निगडीत घटक त्याखालील जमीन जे स्वमालकीचे व फक्त पर्यटन उद्देशासाठीच वापरले जातील अशा घटकांना फक्त या धोरणातील प्रोत्साहने अनुज्ञेय असतील. इतर घटक जे पर्यटनाशी संबंधित नाहीत जसे रहिवासी निवास संस्था, व्हिलेज किंवा लघु उद्योग त्यांना ही प्रोत्साहने लागू होणार नाहीत. तथापि असे पर्यटनाशी संबंधित नसलेले घटक व त्याखालील जमीन त्या प्रकल्प प्रवर्तक त्याची विक्री किंवा दीर्घ मुदतीने भाडेपट्याने देऊ शकतात.

१४.६.१५. पर्यटन घटकांना देण्यात येणाऱ्या प्रोत्साहनांच्या मुदतवाढीसाठी सक्षम यंत्रणा:-

नैसर्गिक आपत्ती, मानवी हस्तक्षेपाबाहेरील घटनांमुळे बाधित, राष्ट्रीय साथीचा प्रसार, इत्यादींमुळे बाधित झालेल्या पर्यटन घटकांना जास्तीत जास्त २ वर्षापर्यंत प्रोत्साहने अनुज्ञेय करण्याचे अधिकार हे मा.मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखालील गठित केलेल्या उच्चस्तर समितीस राहतील.

१५. धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी खालीलप्रमाणे त्रिस्तरीय संस्थात्मक व प्रशासकीय यंत्रणा कार्यान्वित करण्यात येईल:-

१५.१. राज्यातील विशाल आणि अति विशाल मेगा पर्यटन प्रकल्पांना मंजुरी देणे व पर्यटन धोरणात नमूद नसलेल्या विवक्षित बाबींवर निर्णय घेण्याचे अधिकार हे मा.मुख्य सचिवांच्या गठित उच्चाधिकार समितीस असतील.

१५.२. महाराष्ट्र पर्यटन धोरण-२०२४ च्या अंमलबजावणीसाठी आणि राज्यात गुंतवणूक सुलभ करण्यासाठी प्रधान सचिव / सचिव (पर्यटन) यांच्या अध्यक्षतेखाली एक सुकाणू समिती गठित करण्यात येईल.

१५.३. या धोरणाची अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी पर्यटन संचालनालयाची असेल आणि आवश्यकतेनुसार धोरणाच्या परिणामकारक अंमलबजावणीसाठी कार्यालयीन मार्गदर्शक तत्त्वे / कार्यपद्धती पर्यटन संचालनालय वेळोवेळी निश्चित करेल.

१५.४. या धोरणात नमूद केलेल्या सर्व बाबी / घटकांच्या अंमलबजावणीसाठी पर्यटन संचालनालयालाखाली नमूद केलेले मनुष्यबळ शासनाच्या प्रचलित कार्यपद्धतीनुसार बाह्य स्त्रोत यंत्रणेद्वारे पर्यटन संचालनालयात / प्रादेशिक कार्यालयात / पर्यटन विभागात नियुक्त करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

Sr. No	Particulars	Consultants/ Experts/ Architects/ Engineer at HQ + Divisional offices	Project Officers at HQ + Divisional offices	Data Analyst at HQ/ Divisional offices	Tourism Expert at HQ / Divisional offices	Law Officer at HQ/ Divisional Office
1	Providing Fiscal incentives under Tourism Policy 2024	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	2	12	3
2	Supporting in organizing Rural Tourism Competition	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	2		
3	Supporting in organizing Tourism Excellence Awards	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	2		
4	Implementation of MAHA Destination Program	6 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	2		
5	Undertaking branding and promotions	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	7 (Divisional Offices – 6, HQ – 1)	2		

१५.५. वरील नियुक्त्यांसाठी/ मनुष्यबळासाठी शासनाद्वारे आवश्यक ते वित्तीय सहाय्य पर्यटन संचालनालयाला करण्यात येईल.

१५.६. पर्यटन स्थळावरील पर्यटकांना समुपदेशन करणे, पर्यटन स्थळाबाबत माहिती पुरविणे, पर्यटन स्थळाच्या संवर्धनासाठी / स्वच्छतेसाठी मार्गदर्शन करणे, पर्यटन स्थळावरील अवैध कारवाई, स्थळावरील शांतता भंग करणे, शासनाच्या नियमांचे उल्लंघन करणे अशा घटकांबाबत संबंधित पोलीस यंत्रणा / जिल्हा प्रशासन इत्यादींना सूचित करणे यासाठी पर्यटन मित्र यांची तात्पुरत्या स्वरूपात बाह्यस्त्रोत यंत्रणेमार्फत नियुक्ती करण्यात येईल.

१५.७. पर्यटन संचालनालय (**DoT**) धोरणाच्या अंमलबजावणीसाठी, **MAHA** डेस्टिनेशन प्रोग्राम, ग्रामीण पर्यटन आणि पर्यटन उत्कृष्टता पुरस्कार, डेटा संशोधन व विश्लेषण कक्ष, गुंतवणूक सुविधा कक्ष इ. स्थापन / अंमलबजावणी करेल.

१६. या धोरणातील घटकांना प्रोत्साहान देण्यासाठी प्रती वर्षी रुपये १६६६.०० कोटी इतक्या वित्तीय भारास मान्यता देत आहे.

१७. पर्यटन धोरण २०२४ मराठी भाषेतील तरतुदींच्या अर्थ विवरणासाठी इंग्रजी भाषेतील तरतुदी विचारात घेण्यात याव्यात.

१८. पर्यटन धोरण २०२४ च्या मराठी भाषेतील तरतुदींचे अर्थ विवरण करण्याचा अधिकार शासनास असेल व तो अंतिम समजण्यात येईल.

१९. सदरचा शासन निर्णय हा नियोजन विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र.१११/१४४४, दि.१९.०४.२०२४ तसेच वित्त विभागाच्या अनौपचारिक क्र. ७९८/व्यय-१५, दि.१२.०६.२०२४अन्वये प्राप्त झालेल्या सहमतीने तसेच दि.०५.०७.२०२४ रोजीच्या राज्य मंत्रिमंडळ बैठकीतील झालेल्या मान्यतेनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

२०. प्रस्तुत शासन निर्णय हा महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आलेला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्रमांक २०२४०७१८१४२९२२९८२३ असा असून सदरचा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(जयश्री भोज)
सचिव (पर्यटन), महाराष्ट्र शासन

प्रति ,

१. मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
३. मा. मंत्री / मा. राज्यमंत्री (सर्व), मंत्रालय, मुंबई
४. मा. अध्यक्ष, विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, विधानभवन, मुंबई
५. मा. सभापती, विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव, विधानभवन, मुंबई
६. मा. उपाध्यक्ष, विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, विधानभवन, मुंबई
७. मा. उपसभापती, विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव, विधानभवन, मुंबई
८. मा. विरोधी पक्षनेता (विधानसभा) यांचे खाजगी सचिव, विधानभवन, मुंबई
९. मा. विरोधी पक्षनेता (विधानपरिषद) यांचे खाजगी सचिव, विधानभवन, मुंबई
१०. मा.संसद सदस्य (महाराष्ट्र राज्यातील)
११. मा.विधानसभा सदस्य (सर्व), विधान भवन, मुंबई
१२. मा.विधानपरिषद सदस्य (सर्व), विधान भवन, मुंबई
१३. मा. मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई
१४. सर्व प्रशासनिक विभागाचे अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, मंत्रालय, मुंबई
१५. सर्व मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव
१६. संचालक, पर्यटन संचालनालय, मुंबई
१७. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ, मुंबई
१८. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महामसंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
१९. विक्रीकर/वस्तु व सेवा कर आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
२०. उद्योग आयुक्त, उद्योग संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
२१. सर्व विभागीय आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य
२२. सर्व जिल्हाधिकारी
२३. निवडनस्ती, पर्यटन-४

****

परिशिष्ट अ

MAHA Special Destination Development Program

महा विशेष पर्यटन स्थळ विकास कार्यक्रम (अ.क्र. 12)

1. **Implementation Agency**

The project proposal can be initiated by the District Collector who will develop the project proposal and submit to Directorate of Tourism (DoT) through the Deputy Director at regional level.

The Directorate of Tourism while taking up implementation will:

(i) Ensure technical, financial and administrative compliance of the guidelines and other terms and conditions of the sanction of the project.
(ii) Follow all codal formalities, while awarding contracts for works or procurement of goods and services for the project. Ensure full compliance with all codal formalities regarding finance and accounts of the project.
(iii) Ensure complete transparency in its transaction and mandatorily follow E-tendering for all tenders.
(iv) Shall mandatorily maintain the requisite documents and periodic physical and financial progress of the projects on the portal set up for the Program.

2. **Project Development and Management Consultants**

The districts will be provided end-to-end support for project design, development, implementation and management through Project Development and Management Consultants (PDMCs). The Directorate of Tourism shall empanel Consultants / Architects which can be utilised to provide end-to-end support to the Implementing Agency for the above-mentioned services.

3. **Selection of destinations based on District Perspective Plan**

The project proposals shall be based on destination centric approach wherein the interventions shall be proposed keeping in view a holistic development of destination with respect to tourism as well as related civic amenities.

The Implementation Agency can select destinations for development under the Program after thoroughly analysing the tourism potential based on the following parameters:

(i) Major tourism attractions, offerings and themes
(ii) Connectivity by Air, Rail and Road including local travel
(iii) Connectivity to any tourist circuit
(iv) Current tourism eco system at the destination
(v) Future tourism potential at the destination
(vi) State / District support for the destination

4. **List of non-admissible project components**

The following is the list of non-admissible components, which will not be funded under the Program by the Department. In case required, these components will have to be funded by the

other Central, State Government or sources other than MAHA Destination Development Program:

(i) Land acquisition for development
(ii) Resettlement and rehabilitation package
(iii) Improvement/ investments in assets/structures owned by private entities.
(iv) Rejuvenation/dredging/development of bunds of a water body (man-made & natural both)

5. Preparation of Detailed Project Report (DPR) for each destination

The Detailed Project Report (DPR) shall be prepared for each destination keeping in view the following:

(i) Benchmarking and gap analysis with respect to carrying capacity, tourism infrastructure, activities, connectivity, skill development, safety, marketing and promotion.
(ii) Proposed hard and soft interventions.
(iii) Pre-construction clearances
(iv) O&M proposals

The Hard and Soft interventions would include:

❖ **Infrastructure /Hard Interventions**

(i) Tourism Core Products
(ii) Tourism Activities
(iii) Health, Safety and Sanitation
(iv) Site Infrastructure
(v) Circulation and Traffic.

❖ **Soft Interventions**

(i) Tourist Services
(ii) Marketing and Promotion
(iii) Capacity Building
(iv) Digitization/ GIS Mapping

A workshop of relevant stakeholders should be held to seek feedback and suggestions regarding the felt needs of the tourists, gaps and priorities for development of destination, sustainability, community participation and promotion.

It should be ensured that various stakeholders and local community representatives are consulted while preparing DPR. The feedback and suggestions should be suitably incorporated in the DPR.

The Implementing Agency shall also procure all the relevant clearances, which may be required for the project under any applicable law or any other administrative provision to avoid delays during implementation. All clearances shall be mandatory be part of the DPR.

6. Approval of DPR

The DPRs will be processed by the Directorate of Tourism (DoT) for approval by State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC). In case the SSMC imposes any changes in the

DPR, while approving the project, District Administration will submit the revised final DPR. Subsequent to the receipt of Final DPR, DoT would release the sanction order for the project.

7. Revisions and Modifications of sanctioned DPR

The appointed Contractor (PDMC) on behalf of DoT has to implement the project for each destination as per the approved DPR and Program guidelines. In case of any changes in the project or revisions from the approved DPR, the Collectorate will seek approval of the Directorate of Tourism (DoT) before commencing work on the envisaged change. The Directorate of Tourism (DoT) will seek approval of State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC) or any other competent authority.

8. Funding

The Program is 100% state funded. The funds shall be sanctioned by the Directorate of Tourism as per the guidelines of the Program and in conformity with the applicable Financial Rules and the directions issued by the Government of Maharashtra from time to time.

9. Budget and administrative funding

The Budget for the MAHA Destination Development Program would be as per any new budgetary allocation by the State Government and/or earmarked from the funds assigned to the Regional Tourism Development Scheme (RTDS).

A. 3% funds for Professional, Administrative and Office Expenses by DoT at State level

The fund will be utilized at the Directorate level for:

(i) Hiring of State Program Management Unit
(ii) Fees for State Technical Nodal Agency, if any
(iii) Administrative expenditure on Directorate activities including state level and regional review meetings, workshops and field visits etc.
(iv) Capacity building through State Resource Centres/COE for various themes identified under the Program:
- **a)** IEC material for capacity building
- **b)** State & regional workshops for capacity building
- **c)** Giving awards and recognition of best practices
- **d)** Up-scaling and replication of best practices and smart solutions
- **e)** Research and applied studies.
- **f)** International cooperation for capacity building and technology development.

(v) Setting up IT portal
(vi) The Steering Committee will decide on the use of these funds for any other purpose.

B. 5% funds for Professional, Administrative and Office Expenses at Destination level

The amount will be utilized by the Directorate for Destination level activities for the following purpose:

(i) Hiring of Project Development and Management Consultants (PDMC), other professionals and support teams on contract to support the implementation of Mission at

destination levels will be permissible as set out in the guidelines and after following fair and transparent procedures.

(ii) Institutional arrangements that support Mission implementation will be eligible to be funded

(iii) It shall not be used for purchase of vehicles, construction and maintenance of buildings, creation of posts, payment of salary of existing staff and purchase of furniture and fixtures, etc.

10. Institutional Framework

In order to ensure the successful implementation of the Program, it is important that the governance structure of the Program is well laid out and roles and responsibilities of different entities are clearly defined. The following institutional framework will govern the implementation of the Program at State level with the following composition and roles and responsibilities:

A. State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC)
B. Directorate of Tourism (DoT)
C. Destination Management Committee (DMC)
D. Destination Management Organization (DMO)
E. State level Program Management Unit (SLPMU)
F. Project Development and Management Consultant (PDMC)

A) State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC)

The State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC) will be chaired by the Secretary, Department of Tourism and will consist of the following members.

1	Secretary, Department of Tourism, Govt. of Maharashtra	Chairperson
2	Secretary, Culture Department, Govt. of Maharashtra	Member
3	Secretary, Urban Development, Govt. of Maharashtra	Member
4	Secretary, Civil Aviation, Govt. of Maharashtra	Member
5	Secretary, Skill Development, Govt. of Maharashtra	Member
6	Secretary, PWD, Govt. of Maharashtra	Member
7	Secretary, Environment & Forest, Govt. of Maharashtra	Member
8	Director, Directorate of Tourism, Govt. of Maharashtra	Member
9	Representative of Tourism and Hospitality Industry	Member
10	Joint Director, Directorate of Tourism, Govt. of Maharashtra	Member Secretary
The Departments shall not depute representative below the rank of Joint Secretary / Director/ Deputy Secretary. The Chairperson may invite representatives from any other Department or organization as special invitee.		

❖ **<u>Responsibilities of State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC):</u>**

The key responsibilities of the State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC) are as follows:

(i) To provide overall vision and guidance for the Program
(ii) To provide a consultative platform for Government and Industry Stakeholders
(iii) To seek support of all Stakeholders for success of the Program
(iv) To review overall performance of the Program and remove bottlenecks, if any
(v) To review and recommend any corrections in the implementation of the Program
(vi) To consider the recommendations of the Directorate for sanction of the projects under the Program for the project cost less than INR 50 Crore
(vii) To review standards for destination development and detailed perspective plans for various themes
(viii) To review progress of the projects from time to time and resolve issues in the implementation of the projects. The decisions of the SSMC will be binding on the project implementation agencies.
(ix) To consider and approve any other matter connected with the Program for effective implementation of the Program.
(x) To delegate power to Directorate of Tourism for sanctioning project revisions as may be required for smooth implementation of the Program.

B) Directorate of Tourism Committee

The following Committee will be setup under the DoT to operationalise the Program.

1	Director, Directorate of Tourism	Chairperson
2	Joint Director, Directorate of Tourism	Member
3	Chief Account officer, Directorate of Tourism	Member
4	Deputy Director of the concerned Division as per the agenda	Member
5	District Tourism officer of the concerned District as per the agenda	Member
6	Representatives of other concerned departments	Member
7	Representatives of Tourism and Hospitality Industry	Member
8	Executive Engineer, Directorate of Tourism	Member Secretary
The Chairperson may invite the representatives of any other department or organisation, as may be required as special invitee.		

❖ **Responsibilities of the DoT are:**

(i) To lay down standard operating procedures in line with the guidelines of the Program

(ii) To set up IT portal to make the processes online

(iii) To coordinate with the Implementing Agencies etc. for effective implementation of the program and provide necessary guidance and support

(iv) To process the project concepts, DPRs and requests for release of payments for approval of the competent authority.

(v) To identify implementing agencies and projects in consultation with the stakeholders.

(vi) To engage professional agencies as may be required for the implementation of the Program.

(vii) To build the capacity of Implementing Agencies for undertaking various activities under the Program.

(viii) To monitor specifically O&M arrangements to be put in place on sustainable basis. The Directorate may provide requisite support to the District Administration in terms of guidelines, model documents and transaction advisory support.

(ix) To encourage Private Sector and Public Private Partnerships in the development of circuits and destinations and facilitate the Implementing Agencies in terms of guidelines, model documents and transaction advisory services.

C) Destination Management Committee (DMC)

Destination Management Committee shall be set-up at the district level under the Chairmanship of District Collector. It will comprise of the following members:

Sr. No.	Designation	Role in DMC
1	District Collector	Chairperson
2	Superintendent of Police	Member
3	Commissioner/ EO of Urban Local Body (in case destination falls in the city area)	Member
4	District Head of Department of Rural Development (in case project area falls in the rural area)	Member
5	District Head of Department of Public Works	Member
6	Divisional Forest Officer	Member
7	District Head/ Representative of Department of Industries	Member
8	District Head/ Representative of Department of Skill Development	Member
9	Divisional Director, Directorate of Tourism	Member
10	Two Representatives of Tourism Industry	Member
11	Assistant Collector Responsible for Tourism	Member Secretary
The Chairperson may invite the representatives of any other Department or organisation, as may be required as special invitee. The District Administration will appoint the Assistant Collector responsible for Tourism at the nodal officer to coordinate with DoT for this Program.		

❖ **<u>Responsibilities of the DMC are:</u>**

To recommend project concepts and DPRs under the Program to the State Government

(i) To review the implementation of the Program on ground and resolve the bottlenecks in the implementation.

(ii) To provide synergy with other schemes and programs of the State Government at the district and destination level particularly relating to infrastructure development, human capital development, job creation and entrepreneurship, investment promotion and marketing and other such programs to develop and promote tourism.

(iii) To review Operation and Management arrangement particularly health, hygiene, safety and overall quality of maintenance of the destination

(iv) To promote skill development and local entrepreneurship for various tourism services

D) Destination Management Organization (DMO)

Destination Management Organizations will be set up as a partnership between the public and private sector. It will be a Special Purpose Vehicle (SPV) to be incorporated as a not-for-profit company under the Companies Act, 2013.

Chairperson of the SPV will be the Divisional Commissioner/Collector. The Vice Chairperson of the SPV will be from the Tourism and Hospitality Industry. DMO will have a full time CEO, who will be a professional having requisite experience in the tourism sector and recruited from the market. The CEO will be appointed for a fixed term of three years. The functions of the CEO will be responsible for overseeing and managing the general conduct of the day-to-day operations of the DMO subject to the supervision and control of the Board. The CEO will be supported by key staff members looking after various functions of the DMO. He will exercise supervision over employees and staff.

Some of the key functions of the DMOs will be:

i. To carry out strategic planning and action plan for the destination,
ii. To promote sustainable tourism - economic, sociocultural and environmental,
iii. To promote a tourism culture in the destination and its community,
iv. To regulate the tourism sector at the destination,
v. To develop tourism human resources development in the destination,
vi. To ensure tourism quality in the destination,
vii. Market intelligence,
viii. Tourism product and business development,
ix. To promote and facilitate the destination tourism offer enhancement and competitive capacity,
x. To promote investment in tourism sector, entrepreneurship and innovation,
xi. Digitalization and innovation,
xii. Monitoring,
xiii. Crisis management,
xiv. Promotion, Marketing and Branding,
xv. To provide information services to visitors.

E) State level Program Management Unit (SLPMU)

A state program management unit (PMU) will provide necessary program management support for the implementation of the Program. The State PMU will provide support and assistance in various aspects such as:

(i) Provide program management support.
(ii) Preparation of toolkits and SOPs
(iii) Preparation of model RFP/ EOI / agreements
(iv) Support in processing the Project Concept and Detailed Project Reports (DPRs)
(v) Provide MIS support in monitoring the Program
(vi) Provide support for O&M and PPP
(vii) Provide capacity-building support, documentation of best practices.
(viii) Impact Assessment
(ix) Provide any other related support as may be required.

F) Project Development and Management Consultant (PDMC)

The districts will be provided end-to-end support for project design, development, implementation and management through the form of Project Development and Management Consultants (PDMCs).
These PDMCs will be appointed from the list of empanelled Consultants / Architects by Directorate of Tourism to provide the following services:

(i) Preparation of Detailed Perspective Plan (DPP) for the identified themes, benchmarks and standards
(i) Making required updates to the DPR as advised by the SSMC.
(ii) Supporting the Destination Management Committee in its review of the overall development at the destination
(iii) Preparing RFPs/EoIs/Agreements for appointment of contractors at the destination and verification and recommendation of contractor's bills to Directorate of Tourism (DoT)
(iv) Reporting on project progress to Destination Management Committee (DMC) and Directorate of Tourism (DoT) through the State level Program Management Unit

11. Monitoring and Evaluation

A) Setting up of Portal for the Program

A comprehensive portal for the MAHA Destination Development Program should be set up, which will serve the State and district authorities to monitor the progress of the Program and its various objectives. All the processes of the Program will be digitized and will be executed through the portal. It will provide the requisite management and analytical reports and a dashboard. All proceedings of the review meetings at various levels will also be uploaded on the portal.

B) Monthly Progress Report

Monthly progress report (MPR) shall be submitted by the PDMC on the 5th of every month online on the portal. All proceedings of the review meetings will also be uploaded on the portal.

C) Review by Destination Management Committee

District Level Review Committee will periodically review the progress of implementation of project and all other functions and responsibilities assigned to it. The proceedings will be uploaded on the Portal.

D) Review by State Sanctioning and Monitoring Committee (SSMC)

The State Government has the crucial role in successful implementation of the project and then promoting the destination for attracting the tourists. The SSMC chaired by the Hon. Secretary, Department of Tourism, Govt. of Maharashtra shall ensure constant review and follow up for resolution of issues. SSMC Meeting would be held once in 3 months (quarter) to review the Project on critical parameters with the District Administration.

E) Impact Assessment

The Directorate of Tourism will regularly evaluate through survey/ study by independent agency (SLPMU) to measure the impact and outcome of the Program on various parameters particularly:

(i) Increase in tourist footfall, duration of stay and spend at the destination.
(ii) Employment generation at the destination
(iii) Enhancement of skills of local youth in tourism and hospitality
(iv) Private sector investment at the destination

12. <u>Development Charges</u>

Development charges as required under Section 124 A to 124 L of the Maharashtra Regional and Town Planning Act, 1966 shall be deposited with the Authority before issue of development permission/commencement certificate. Such charges shall be calculated for area of each land parcel included in the development permission considering the rates in ASR and provisions mentioned in the said Act.

***

परिशिष्ट ब

Maharashtra Rural Tourism Competition to Develop Rural Tourism

महाराष्ट्र ग्रामीण पर्यटन प्रोत्साहन (अ.क्र.१३)

1. General Eligibility Criteria

The eligibility criteria for the village are as follows:

(i). Low population density and not exceeding 25,000 inhabitants.
(ii). Located in radius of famous places, Tourist destination or landscape.
(iii). Having Traditional activities including agriculture, craft, cuisine etc.
(iv). Applications duly filled and submitted online will only be considered for the evaluation.
(v). The form will be accepted only in English and Marathi language.
(vi). The applications are not open for the individuals.

2. Award categories

Sr. No.	Category	No. of awardees	Award
1	Best Tourism Village in Maharashtra (State level)	1	INR 10 crore *
2	Best Tourism Village in the Division ** (Division level)	6	INR 5 crore each*
3	Best Tourism Village in each of the 8 categories across all 6 division (Division level)	8x6 = 48	INR 1 crore each*

* - The award of INR 10 crore, INR 5 crore and INR 1 crore will be in the form of a dedicated development fund for the winning village.

** - Annually One Best Rural tourism village (Village receiving maximum points from across all 8 categories) will be identified in each division to be awarded the title of “Best Tourism Village in the Division”.

3. Specific Eligibility Criteria for various Categories

Apart from general eligibility criteria, the eligibility criteria for various categories will be as follows:

(i). Best Tourism Villages – Heritage

Definition	• A place/ village that showcasing authentic lifestyles of the **past through built structures, cultural elements** and **the traditional lifestyle**.
Specific Eligibility Criteria	• Village should have **at-least one heritage tourism products**. • Lifestyle of the village should **depict the tradition and culture**.

(ii). Best Tourism Villages - Agri Tourism

Definition	• Agritourism Tourism Village is a village that **connect agricultural production** and/ or **processing and practices with tourism** to attract visitors in the village for the **purposes of entertaining** and/or educating the visitors while generating income for the **farm or business owner.**
Specific Eligibility Criteria	• The major tourist attraction of the village should be **agriculture or related activities.** • The village should provide hands on **experience of agriculture** to the tourist.

(iii). Best Tourism Villages – Craft

Definition	• A tourism village where the **production of the craft and its promotion** to the tourist happen at the same place is called as the craft village.
Specific Eligibility Criteria	• They should be **indigenous to the village.** • The artisans must **live and make craft** in the village. • The **promotion and selling** of the should take place in the village.

(iv). Best Tourism Villages – Responsible Tourism

Definition	• The tourism village that focuses all the tourism related **practices on the social, economic and environmental sustainability.**
Specific Eligibility Criteria	• The village should adhere to the practices related **to maintain sustainability** of the **resources, environment and society**. • The village should be practicing the responsible tourism activities for at **least 3 years.**

(v). Best Tourism Villages – Vibrant Village

Definition	• Vibrant villages are the villages that are **located in the border areas** as per the list notified by Ministry of Home Affairs.
Specific Eligibility Criteria	• The proposed tourism village should be in the **list of vibrant villages** notified by the Government of India.

(vi). Best Tourism Villages – Community Based Tourism

Definition	• Community based tourism village is a village where **majority of the community is involved** in the tourism **activities and the benefits** are also equally **shared among the community.**
Specific Eligibility Criteria	• The village should have **at least 75% of the community** involved in the tourism. • The village should **distribute the benefits for tourism** in the community.

(vii). Best Tourism Villages – Adventure Tourism

Definition	• The tourism village that has **adventure activities** as a major form of tourism product.
Specific Eligibility Criteria	• The village should have at **least one adventure activity** as a major form of tourist attraction. • It should demonstrate that local people are adequately engaged by the tourism service providers

(viii). Best Tourism Villages – Wellness

Definition	• The tourism village that provides wellness experience through Yoga and AYUSH **retreats and treatments** for as a form of tourism product
Specific Eligibility Criteria	• The village should have **certified practitioners** for Yoga and AYUSH treatments.

4. <u>Stages of the Competition</u>

Rural Tourism Competition will be in two Stages:

(i). Division Level
(ii). State Level

5. <u>Application and Evaluation Process</u>

The application process for the Best Tourism Village Competition will be as follows:

(i). One Tourism Village may apply under maximum of three categories.
(ii). Review and Evaluation by the Divisional level committee under Divisional Commissioner
(iii). Selection of maximum five best tourism villages in each category from the district for the State level evaluation
(iv). Review and Evaluation by the State level committee under State Tourism Secretary

6. Budget, Administrative mechanism, and resource allocation

(i). The budgetary allocation will also include costs for development on an end-to-end IT portal for all applications and review for the awards.

(ii). An agency/consulting firm may be appointed for monitoring and evaluation support for the Best Rural Tourism Award. The Agency will be responsible for scrutinizing all applications, communication will all applicants if case any additional information is required, preparing MIS reports for DoT, and any other support required by DoT in organizing the Best Rural Tourism Awards. The cost for appointing agency shall not exceed 5% of total program cost.

- **<u>Annual Budget allocation:</u>**

<table>
<tr><th>Sr. No.</th><th>Cost head</th><th>Unit (Nos.)</th><th>Cost (in INR)</th><th>Total Amount (in INR)</th></tr>
<tr><td>1</td><td>Best Rural Tourism Village in the respective division</td><td>6 divisions</td><td>5 crore per division</td><td>30 crore</td></tr>
<tr><td>2</td><td>Best Rural Tourism Village in Maharashtra</td><td>7 villages</td><td>10 crore</td><td>10 crore</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Additional Staff at DoT</td><td>2-4 resources</td><td>NA</td><td rowspan="5">10 crore</td></tr>
<tr><td>4</td><td>Appointment of Agency / Consultant for implementation and monitoring support</td><td>4 resources</td><td>NA</td></tr>
<tr><td>5</td><td>Developing IT portal</td><td>NA</td><td>NA</td></tr>
<tr><td>6</td><td>Publicity and marketing expenditure</td><td>NA</td><td>NA</td></tr>
<tr><td>7</td><td>Hosting Best Rural Tourism Award Ceremony</td><td>NA</td><td>NA</td></tr>
<tr><td colspan="4">Total Annual Capital Outlay (in INR crore)</td><td>50 crore</td></tr>
</table>

परिशिष्ट क

Definitions

व्याख्या

The detail definition of the Eligible Tourism Units for Projects is given as under:

- **"Acquired Tourism Unit"** means those tourism units which have been acquired by any existing entity. Such acquired tourism units will also be eligible to incentives subject to following conditions – (1) The land or property title deed should be in the name of the new owner, (2) If the acquired tourism unit has availed incentives under Maharashtra Tourism Policy 2016 then such unit would be eligible under Maharashtra Tourism Policy 2024 for remaining time period and only those incentives which have not be availed before.
- **"Adventure Sports Competition"** refers to adventure sports events of international, national and state level conducted by recognized competent authorities at National and State level conducting adventure competitions in Maharashtra state with the necessary approvals/ permissions of all competent authorities in the area/ state.
- **"Adventure Tourism Unit"** project involves exploration or travel with perceived (and possibly actual) risk, and potentially requiring specialized skills and activities. Adventure Tourism activities may be classified under below mentioned three categories –

  i. Land-Based Adventure Tourism – ATV Tours, Bungee Jumping, Cycling Tours, Jeep Safaris, Motorcycle tours, Mountaineering, Nature Walks/ Bird Watching, Rock Climbing/Artificial Wall climbing, Segway tours, Trekking, Wildlife Safaris, Zip Wires and High ropes courses, etc.

  ii. Water-Based Adventure Tourism – Kayaking, Rafting, River Cruising, Water sports centers, etc.

  iii. Air-Based Adventure Tourism – Hot air ballooning, Paragliding, Sky diving, etc.

  It should provide required equipment with trained staff to maintain and run the activity. The requisite permissions from local authorities as well as permission/provision from safety angle must be obtained/made. Minimum facilities like restaurant (wherever required), drinking water supply, staying arrangements (wherever required), toilet etc. should be provided.
- **"Adventure Tourism Landing Sites"** project means developing land area for landing and take off for air-based adventure tourism activities.
- **"Agro Tourism Unit"** project should have accommodation with attached bathroom on/near a working farm or agricultural field constructed especially for tourists and separate from the usual residence of the farm owner. There should be a reception area at the entrance to welcome the visitors and should have a minimum of 02 lettable rooms. The unit must include at least one of the following components: (1) Agriculture farming, (2) Horticulture orchard / garden (3) Fishpond, (4) Dairy Farm, (5) Animal Husbandry unit, (6) Farm Tours, (7) Farm Store (8) Other activities as decided by the DoT.

- **"Amusement Park"** project is a permanent ticketed entry facility where at least at least 8 amusement rides are installed. It should have a minimum area of 20,000 sq.m.
- **"Arts and Cultural Centre"** The Arts and Cultural centre project will consist of facilities like space to work for at least 10 artisans to display different crafts, an exhibition area of not less than 1000 sq.ft. a multipurpose hall for folk shows, performing arts and film screening etc. A restaurant and toilet blocks should also be provided.
- **"Caravan/ Caravan Park"** It may be motorized/vehicle-based. Caravan Park should have capacity to handle simultaneously at least 05 participants. It should have operated for at least three months before submitting application for incentives under this Policy.
- **"Beach Shacks"** means erection of temporary Beach Shacks / Deck Beds / Umbrellas / Huts or structures/Glossy Pods / Bamboo Huts / Tree houses and other temporary seasonal structures or structure by private entity as per the Beach Shack Policy notified vide Government Resolution Number: TDS 2020/02/Sr. No. 138/ dated 17th August, 2020 and its amendments from time to time. Special permission will be given to Green and Eco-friendly structures. Waste collection and scientific disposal by individual unit is mandatory.
- **"Bed & Breakfast/ Homestays/ Vacation Rental Homes"** project refers to units wherein the tourist resides with the owner or any of his or her family member in the usual place of residence. It must have minimum 01 lettable room. These units must follow the guidelines and specifications referred in the Bed and Breakfast Scheme of the Ministry of Tourism, Government of India or DoT as per state policies. Such units should be registered with Directorate of Tourism.
- **"Cruise boats / Yachts / House boats"** project should have been designed or modified to be used as a floating accommodation facility offered to tourists. This will be an accommodation vessel/ a boat with at least 02 beds. It should have a separate toilet for female and male. It should have trained staff for implementation of safety norms. It must remain in operation for a minimum period of 90 (ninety) days every year for a period of 5 (five) years from the Date of Commencement of Commercial Operations.
- **"Eco Tourism Unit"** project should have accommodation facility in ecotourism destinations such as forests, dam sites, reservoirs, water bodies and other eco-sites where tourists can enjoy flora and fauna. The unit should have minimum 02 lettable rooms with attached bathrooms. Tourism infrastructure proposed in the project shall conform to environment-friendly, low impact aesthetic architecture, including (preferable)- solar energy, waste recycling, rainwater harvesting, water conservation, natural cross-ventilation, energy conservation, and proper sewage disposal and merging with the surrounding habitat.
- **"Expansion of Tourism Project"** means any existing eligible Tourism Project that undertakes an expansion project of more than 50% of its existing capacity (e.g., Rooms / Rides etc.). and commencing commercial operation during the Operative Period of the Policy.
- **"Farmer Producer Group (FPG)"** can be defined as a collective organization formed by farmers who are engaged in activities directly or indirectly related to tourism. These groups are typically comprised of farmers who own land with potential tourist attractions such as

heritage sites, agricultural landscapes, or natural reserves. The FPG in tourism aims to enhance the tourism potential of rural areas by leveraging local agricultural resources, cultural heritage, and natural landscapes to attract visitors.

- **"Global Tourism Village"** project refers to initiatives aimed at transforming certain areas or destinations into ideal tourist spots with global appeal. These projects may involve developing infrastructure, promoting local culture and attractions, implementing sustainable tourism practices, and marketing the destination internationally.

- **"Golf Course"** should have a minimum of 9 holes. The land area should not be less than 10 Hectares. The design and drainage should be so worked out that there is no water logging. There should be a reliable system for adequate water supply. It should have a satisfactory club house. It should offer clear access to tourists who are not its members to play golf and the charges in this regard should be transparent and consistent. Adequate parking for at-least 100 vehicles, public toilet and drinking water facility should be available.

- **"Heritage hotel"** should be a palace, a haveli, a darbargrih of any building, built in a traditional style, prior to 1950. The façade, architectural features and general construction should have the distinctive qualities, ambience, and décor consistent with a traditional lifestyle. It should have minimum 10 lettable rooms. The facilities and the features along with the services should be as per the guidelines of the Department of Tourism, Government of India as applicable from time to time.

- **"Heli Tourism"** projects mean the use of helicopters to facilitate tourism and sightseeing activities. It allows tourists to experience aerial views of popular landmarks, landscapes, and cities, and also to access remote areas that would be difficult or impossible to reach otherwise.

- **"Hospitality Park"** refers to development of parks comprising of cluster of tourism & hospitality related units (concept similar to Maharashtra Industrial Development Corporation). The total area of such parks should not be less than 100 hectares. The parks can be developed on private or government land or long leased land.

- **"Hotel"** projects should have facilities expected to be matching with establishments in the 1 to 5 star categories according to the guidelines for hotels of the Department of Tourism, Govt. of India, as applicable from time to time. Such hotels should also obtain category certificate from them. These units should have a minimum of 10 lettable rooms with attached bathrooms. A public toilet should also be provided for visitors. Size of the rooms and bathrooms, AC facilities should be as per the norms prescribed by the Department of Tourism, Govt. of India for such hotels. Travel for LiFE certification is mandatory. Swachhata Green Leaf Rating or any other certification will be mandatory as and when it becomes applicable during the validity of this Policy.

  Privately owned forts and palaces can be converted into heritage hotels and will also be considered under this Policy.

- "**Joint Forest Management Committee (JFMC)**": Joint Forest Management Committee (JFMC) is a participatory forest management institution formed to involve local communities, forest-dependent populations, tourism stakeholders, and relevant authorities in

the sustainable management and conservation of forest resources for tourism purposes. JFMCs collaborate with tourism agencies and local communities to develop ecotourism initiatives within forested areas, establishing nature trails, wildlife viewing areas, and eco-lodges while managing tourist activities to minimize negative impacts on ecosystems. They engage in environmental education and interpretation programs, create income-generating opportunities for local communities, implement conservation and restoration initiatives, and foster partnerships between government agencies, NGOs, tourism operators, and local communities to promote sustainable forest-based tourism. Through inclusive and participatory approaches to forest management, JFMCs contribute to the sustainable utilization of forest resources for tourism while ensuring their long-term ecological resilience and cultural significance.

- **"Log huts/ Cottages/Bamboo Huts/ Tree House"** project should provide accommodation with bathroom facilities of minimum 02 lettable rooms. The structures should typically be made of wood logs or similar materials and are designed in a way that is aesthetically pleasing and in harmony with the natural surroundings.
- **"Medical Tourism"** units engaged in the following range of treatments will be classified as Medical Tourism Units
  1. Yoga centers
  2. Ayurveda centers
  3. Destination Spas
  4. Wellness centers
- **"MICE or Convention Centre"** means having facilities to hold Meetings, Corporate events, Convocations, and Exhibitions with at least one hall with minimum seating capacity of 1000 persons and a vehicle parking facility for not less than 200 cars and 20 coaches/buses, E-Charging Stations etc. All such projects must obtain category certification from Ministry of Tourism Government of India or DoT as per guidelines issued from time to time.
- **"Motel"** projects should be located on a National Highway, State Highway or Main District Road (MDR) or within short distance from such highways/ MDR. It should have at least 10 lettable rooms and all the lettable rooms should have attached bathrooms. It should have restaurant/dining hall with sitting area. It should have public toilet and first aid centre.
- **"Mud Cottages"** refer to accommodation facility made from earth and other organic materials such as straw, sticks, and manure. The unit should have minimum 02 lettable rooms with attached bathrooms.
- **"Resorts"** The Resort project should have a minimum of 10 lettable rooms with attached bathrooms. Unless it is a hill station or a location in tribal, agricultural, ecological, etc., that does not require air conditioning, at least 35% of the rooms should be airconditioned. It should have friendly accessibility for differently abled and at least 4 of the following facilities.
  - Indoor games (e.g. Table – Tennis, Squash, Billiards, Bowling Alley, etc.)
  - Conference Room

- Swimming pool
- Tennis or Badminton Court or Golf or other outdoor games area.
- A Health Club
- A lounge
- Playing area
- **"Restaurant / Food Kiosks / Food Court"** of minimum 10-seater capacity in aggregate with washrooms. It should have requisite licenses/ permissions from all the concerned departments including FSSAI (Food Safety and Standard Authority of India) license.
- **"Ropeways / Cable Car"** shall mean an environment friendly means of travel through a rope propelled vehicle / gondola. It should have facility for safe boarding and deboarding, Control & Administrative Room, waiting lounge, Gondola Parking space, DG room, Emergency / Medical Aid and Manpower trained from a registered training centre to handle any emergent situation. The facilities should be created in compliance with the provisions of the applicable statute.
- **"Rural Tourism Unit"** project should have accommodation with attached bathroom constructed especially for tourists. There should be a reception area at the entrance to welcome the visitors and should have a minimum of 2 lettable rooms. The unit must include the following components: (1) showcase the rural life, art, culture, craft, cuisine, and heritage of the State, (2) souvenir shop, (3) Other activities as decided by the DoT.

➢ **"Self Help Group (SHG)"** means group constituted by men and/ or women under Maharashtra State Rural Livelihood Mission or Mahila Vikas Mahamandal or NABARD or any other SHG recognized by competent authorities of state government or central government and involved in tourism related activities.

➢ **"Serviced/ Tourist Apartments/ Apartment Hotel"** projects should have a minimum of 3 lettable apartments matching highest standard in the industry. An individual apartment should have a minimum of two rooms and a kitchenette. The carpet area of an apartment should not be less than 30 sq.m. Each apartment should have at least one bathroom attached to the bedroom. There should be a telephone facility in each apartment. At least 50% of the apartments should have air-conditioned bedrooms. It should have at least two of the following four facilities:

- Indoor Games
- Swimming Pool
- Tennis, Badminton or such other Outdoor Games
- A Health Club

It should have adequate apartment cleaning and housekeeping facilities. There should be a parking facility of 5 sq.m per apartment. The centralized kitchen, pantry, restaurant, shopping arcade, lounge, refrigeration, linen storage, housekeeping and such other areas should admeasure at least 100 sq.m of carpet area. The kitchenette should be equipped with kitchenware, cooking gas and dinnerware to meet the needs of at least three inmates simultaneously.

- **“Sponsored Tourism Events”** mean events having main objectives of promoting tangible and intangible tourism assets in Maharashtra State. This should comprise of FAM tours, engagement of influencers & bloggers, stay at rural tourism destinations, adventure activities, cultural activities, involvement of YUVA tourism clubs, local tourism trust/ foundations, etc. NSS and local volunteers to also be involved for keeping destinations clean and sustainable.
- **“Tented Accommodation/ Glassy Pods”** project should a gross carpet area of at least 200 sqm. There should be a minimum of 10 fixed tents/ Glass Pods with attached toilets. It should have adequate electricity, water supply, sewerage disposal and drainage facility. It must remain in operation for a minimum period of 90 (ninety) days every year for a period of 5 (five) years from the Date of Commencement of Commercial Operations.
- **"Theme Park”** means a recreational tourism unit having facilities including but not limited to amusement rides / adventure rides / water rides / landscaped garden / etc. However, ride and recreational facilities created in Commercial Malls or Multiplexes, or Standalone Commercial Mall or Multiplexes shall not be treated as Theme parks. The Theme Park projects must have basic amenities for tourists such as Digital Payment Facility, Information booths, Medical Emergency Services, Adequate parking facility, Adequate Toilets, Baby feeding room, Drinking water facility, and Solid and liquid waste management facility.
- **“Time-sharing resorts”** project refer to a type of property ownership where multiple individuals share the ownership of a property, typically a vacation property, on a scheduled basis. Each owner is allocated a certain period of time (often one week) each year where they have exclusive use of the property.
- **“Tour Packages”** refer to a bundle of different services provided to tourists for a single price, typically lower than buying each component separately. These packages usually encompass features like accommodation, transportation, meals, a guide, and other necessary and additional services. For purpose of incentive under this policy a tour package should include visit to destinations in Maharashtra State. The destinations must include any or combination of eco tourism, spiritual tourism, heritage tourism, agro tourism, rural tourism, wildlife tourism, beach tourism, etc.
- **“Tourism Clusters/ Societies/ Trust”** refer to geographical areas/ group that contain a concentration of tourism-related businesses, services, attractions, and infrastructure. These clusters/ societies are typically organized around a central theme, such as cultural heritage sites, natural landmarks, or specific types of tourism activities. The purpose of forming tourism clusters/ societies/ trust is to enhance collaboration, promote sustainable development (including education and sensitization), improve marketing efforts, and create synergies among tourism stakeholders within a defined region. Such clusters/ societies should be registered with DoT or under appropriate acts or regulations.
- **“Tourism Federation”** is an organization aiming to foster sustainable growth in Maharashtra's tourism industry. It collaborates with business associations, Maharashtra Tourism Department, and other organizations, assisting in planning and development initiatives. It focuses on protecting the interests of tourism enterprises and enhancing the industry workforce to meet international standards.

- **"Tourist Villas"** project should have a minimum of 3 lettable villas. An individual villa should have a minimum of two rooms and a kitchenette. The kitchenette should be equipped with kitchenware, cooking gas and dinnerware to meet the needs of at least three inmates simultaneously. Each villa should have at least one bathroom attached to the bedroom. There should be a telephone facility in each villa. At least 50% of the apartments should have air-conditioned bedrooms. It should have provision for entertainment purpose.

- **"Tourism & Hospitality Training Institute"** means An Eligible Tourism Unit for training and developing skilled manpower in the tourism and hospitality industry. The Tourism & Hospitality Training Institute(s) must be offering tourism / hospitality courses/ Foreign Language/ Live performance of dance and singing courses, that are recognized /certified by regulatory authorities and must be registered on National Portal of Skill India/ Maharashtra State Board of Skill, Vocational Education and Training, the Department of Tourism (Central / Maharashtra state).

- **"Water Sports"** projects should be set up at a beach or, lakeside or, riverside along with a pontoon/jetty. It should offer at least 02 water sport facilities. Parasailing, water-scooters, hovercraft and water-skiing are examples of such facilities. It should have adequate changing rooms, showers, lockers, and separate toilet blocks for ladies and gents. It should have a restaurant. It should have trained staff for implementation of safety norms prescribed by the Government of Maharashtra.

- **"Water Park"** project should have an area of 5 acres and minimum of five water sites. It should have the capacity to handle at least 100 slides simultaneously. It should have trained supervisors for implementation of safety norms. It should have restaurants and adequate changing rooms, lockers, showers and separate toilet blocks for ladies and gents.

- **"Wayside amenities"** will be a common facility centre on the National Highways, Tourist Destinations, State Highways, and Major District Roads or within a short distance from such roads within the State of Maharashtra. They should have essentially (a) Food Plaza (minimum 10-seater capacity); (b) Public Convenience; (c) Emergency/Medical Facilities; and (d) Parking Facility (e) Cafeteria with basic tourist amenities etc.

- **"Wellness/ Health Farm"** The Health Farm should be located in an area, which is free from pollution and noise, and have a generally salubrious and health-promoting environment. There should be at least 8 lettable rooms with attached bathrooms. It should have at least 9 feet approach road. It should have at least six of the following facilities.

  - Health Club
  - Gymnasium
  - Yoga/Meditation Area
  - Outdoor Exercise Areas
  - Indoor Games
  - Outdoor Games
  - Swimming Pool
  - Briefing area
  - Jogging Tracks
  - Horse Riding facility
  - Wellness & Yoga
  - High Density Plantation

  It should include a farm to grow fruits, vegetables, herbs, timber, orchards and grains (admeasuring at least 500 sq.m.).

- **“Village Committees”** means committees constituted under various acts or provisions by central or state government to manage the local resources in a sustainable way, encourages local community participation in managing the activities, etc. This may be committees constituted under climate change programs, under Tribal Act, Forest Act, etc.
- **“Youth Hostel/ Youth Clubs”** projects should provide shared dormitory-like sleeping rooms, shared bathrooms, and common areas. It should be solely for tourism purpose, have minimum 10 lettable beds and have first aid facilities.

***

आई

पर्यटन क्षेत्रात महिलांमध्ये उद्योजकता आणि नेतृत्व गुण विकसित करण्यासाठी, राज्यातील महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी "आई" हे महिला केंद्रित धोरण जाहीर करण्यात आले आहे.

पर्यटन क्षेत्रातील उद्योजिकांचे सक्षमीकरण

योजना निवडीचे निकष

- पर्यटन व्यवसाय पर्यटन संचालनालयाकडे नोंदणीकृत असावा.
- व्यवसायामध्ये ५०% व्यवस्थापकीय व इतर कर्मचारी महिला असणे आवश्यक.
- पर्यटन व्यवसायाकरिता आवश्यक सर्व परवानग्या प्राप्त असाव्यात.

प्रोत्साहने व सवलती

- पर्यटन संचालनालयाकडे नोंदणीकृत महिलांच्या मालकीच्या आणि त्यांनी चालविलेल्या पर्यटन क्षेत्राशी निगडित व्यवसायाकरिता मान्यताप्राप्त बँकांमार्फत घेतलेल्या १५ लाख रुपये पर्यंतच्या कर्जाच्या रक्कमेवरील व्याज परतावा.
- व्याजाची रक्कम १२% च्या मर्यादेत त्यांच्या खात्यात पूर्ण कर्ज परतफेड होईपर्यंत किंवा ७ वर्षे कालावधी पर्यंत किंवा व्याजाची रक्कम ४.५ लाख रुपयांच्या मर्यादेपर्यंत या तीन पर्यायांपैकी जे आधी घडेल तोपर्यंत व्याजाचा परतावा म्हणून देण्यात येईल.

अधिक माहितीसाठी ९४०३८७८८६४ वर "AAI" पाठवा. आम्हाला येथे फॉलो करा: MaharashtraTourismOfficial
@maha_tourism - maharashtratourismofficial www.maharashtratourism.gov.in

मुख्यालय : ०२२ २६९१०७६०० कोंकण : +९१ ९६०४३ २८००० पुणे : +९१ ९४२३७७५५०४ नाशिक : +९१ ९६८९९ ०८१११
छत्रपती संभाजी नगर : +९१ ८९९९०९७२५५ नागपूर आणि अमरावती : +९१ ८४२२८२२०५८/ +९१ ९२२६७ ७९७२९

पर्यटन संचालनालय, पर्यटन विभाग, महाराष्ट्र शासन

अधिक माहितीसाठी पर्यटन संचालनालय: कोकण - ०२२-२०८७६४१६ / २७५६०००२,
नागपूर - ०७१२-२५३३३२७, पुणे - ०२०-२९९००२८९, छत्रपती संभाजी नगर - ०२४०-२९९०४५७,
अमरावती - ०२७१-२६६१६११, नाशिक - ०२५३-२९९५४६४

अधिक माहितीसाठी: +९१-९४०३८७८८६४ वर **HI** पाठवा
आम्हाला अनुसरण करा: MaharashtraTourism @maha_tourism maharashtratourismofficial
diot@maharashtratourism.gov.in www.maharashtratourism.gov.in

बुकिंग आणि आरक्षणासाठी: booking.maharashtratourism.gov.in

अधिक माहितीसाठी
क्यू आर कोड स्कॅन करा

पर्यटन संचालनालय

पर्यटन विभाग, महाराष्ट्र शासन